

Lunds universitet
Språk- och litteraturcentrum
Paul Tenggart
2013-06-07

Emma Severinsson
LIVM02
Magisteruppsats, barnlitteratur

Att öppna låsta dörrar

– en queerstudie av svenska ungdomsromaner med HBT-tema

LUNDS
UNIVERSITET

Innehållsförteckning

Inledning	3
Syfte och frågeställning	5
Material, urval och avgränsningar	5
Vad är skrivet om HBT-romaner? Forskningsläget	8
Teoretiskt ramverk och metodologiska utgångspunkter	11
Analys	12
1915 – Om att stå upp för sin kärlek	13
1950-60-tal – Om det som finns under ytan	15
1970-tal – Dörrarna öppnas	18
1980-tal – Öppet och under ytan	24
1990-talet – Om att våga	29
Det tidiga 2000-talet – I brytpunkten	35
Avslutande diskussion och slutsatser – En snårig väg fram	42
Käll- och litteraturförteckning	45
Primärlitteratur	45
Sekundärlitteratur	46
Ej tryckta källor	47

Inledning

De senaste åren har den svenska marknaden för ungdomslitteratur utökats med en rad böcker med normbrytande tematik. Dessa utmanar den heterosexuella normen och lyfter fram karaktärer med annan sexuell identitet än heterosexuell och ifrågasätter gränser för kön, som i till exempel Jessica Schiefauers *Pojkarna*. Den svenska ungdomsromanen med queert eller HBT-tema har således expanderat och då är det relevant att ställa sig frågan – vad fanns tidigare? Hur ser utvecklingen för den svenska ungdomsromanen med HBT-tema ut genom historien?

När det gäller denna typ av romaner har litteraturhistorien mycket att önska, till stor del är det nämligen den heterosexuella och normativa litteraturhistorien som tecknats. I översiktsverk nämns HBT-romaner oftast som en parentes eller i ett kortare avsnitt, eller inte alls. Det finns således ett behov av att skriva 1900-talets litteraturhistoria om ungdomsromaner med denna typ av normbrytande tematik. I denna uppsats är min intention att teckna den svenska litteraturhistorien för ungdomslitteratur med HBT-tema.

Litteraturvetaren Rebecka Seelinger Trites menar att sex och sexualitet är ett frekvent återkommande motiv och tema i ungdomsromaner. Hon framhåller att karaktärer i ungdomsromaner våndas över nästan varje aspekt av sin sexualitet så som kring den sexuella debuten, problem kring sin sexuella läggning, onani, orgasmer och oro över graviditeter samt aborter.¹ Att sexualitet och sex upptar en betydande del i ungdomslitteraturen visar att det är ett ständigt aktuellt ämne och stärker min intention att undersöka just romaner för unga med tematik som faller utanför den normativa sexualiteten.

Det är dock inte oproblemiskt att skriva en kompletterande litteraturhistoria, utan samma problem uppstår att brottas med som när kvinnolitteraturhistoria skulle skrivas. Det blir en form av ”tillägghistoria” då dessa romaner inte inkluderas i den övergripande forskningen eller historieskrivningen om ungdomslitteratur. Liksom feministiska forskare på 1970-talet skrev en ”her-story” som ett komplement till ”his-story” blir detta en form av bidrag, ett komplement till den normativa historia som redan skrivits om och om igen. Trots allt är det, tills den normativa litteraturhistorian utvidgas genom att inkludera det som setts som avvikande litteratur, av vikt att framhålla dessa i en egen historieskrivning, något som inte gjorts särskilt utförligt tidigare. Tiina Rosenberg skriver om när kvinnor ”fördes in i historien” och menar att materialet ju alltid funnits där men helt enkelt hade förbisetts.² Det samma gäller för den queera historieskrivningen, inte minst i detta sammanhang för de romaner som inte explicit uttalar ett samkönat begär men som finns där

1 Rebecka Seelinger Trites, *Disturbing the Universe, Power and Representation in Adolescent Literature*. Iowa City 2000.

2 Tiina Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, Stockholm 2002, s. 126.

och som kan upptäckas genom en queer läsning.

I denna uppsats undersöker jag samtliga svenska romaner ungdomsromaner med HBT-tematik som publicerats i Sverige mellan åren 1915 och 2001, som jag lyckats finna. Maria Nybloms *Sju flickor* är den första lesbiska romanen för ungdomar på svenska och därmed startpunkten för denna litteraturhistoria. 2001 som avslutande år är gjort på grund av att något nytt sker i ungdomslitteraturen vid denna tidpunkt, vilket diskuteras vidare i nästa kapitel. Sammanlagt handlar det om 27 romaner som faller inom ramen för svensk ungdomsroman med HBT-tematik under dessa decennier. Under stor del av den period som undersöks är homosexualitet sjukdomsstämplat i Sverige och under tiden som *Sju flickor* publicerades var homosexualitet kriminaliserat i Sverige, något som upphävdes 1944. Sjukdomsstämpeln fanns kvar fram till 1979.

Undersökningen görs ur ett queerteoretiskt perspektiv för att belysa vilka normer och vilket normbrytande som möjliggjorts i litteraturen. I en uppsats som denna som har som intention att skriva litteraturhistoria är det av vikt att göra kopplingar till den samtid som romanerna publicerades i. Därför kopplar jag frekvent till relevant historieskrivning för den tid som romanerna publicerades i för att kunna kontextualisera och för att få en bredare förståelse för hur livet såg ut för dem som stod utanför den heterosexuella normen.

När jag i denna uppsats talar om HBT menar jag homosexualitet, bisexualitet samt trans. När det gäller att definiera sexuella identiteter är det ofrånkomligt att använda vissa generaliseringar kring begreppen och kategorierna homosexualitet, lesbiskhet, bisexualitet, trans och heterosexualitet. Jag har valt att se lesbiskhet/homosexualitet som ett samkönat begär som bygger på passion/sexuellt begär och/eller kärleksfulla känslor. Samma definition använder jag gällande heterosexualitet men då begäret är riktat mot det motsatta könet, liksom gällande bisexualitet då begäret kan vara samkönat eller riktat till det motsatta könet. När det gäller trans och transpersoner fungerar detta som ett paraplybegrepp för de personer som bryter mot samhällets normer för könsnormer och könsidentitet.³ I denna uppsats kommer jag att tala om två begrepp som inkluderas i transbegreppet; transexualism och transvestism. Transexualism betecknar en person som inte är tillfreds med sin kropps könstillhörighet och har en vilja att förändra detta. Transvestism i sin tur innebär att en person har ett behov av att klä sig i det som brukar ses som det motsatta könets kläder.⁴ Trans handlar inte om sexualitet som de övriga kategorierna utan en transperson kan vara homosexuell, bisexuell, heterosexuell, asexuell, queer och så vidare.⁵

3 http://transformering.se/vad_%C3%A4r_trans.

4 Svante Norrhem, Jens Rydström och Hanna Winkvist, *Undantagsmänniskor. En svensk HBT-historia*, Stockholm 2008, s. 130.

5 http://transformering.se/vad_%C3%A4r_trans.

Syfte och frågeställning

Det övergripande syftet med denna uppsats är att belysa utvecklingen av den svenska HBT-romanen sedan den första publicerades 1915 och fram till 2001. Målet är att se vilka normer som producerats eller reproducerats av ungas sexualitet i de undersökta romanerna. Detta är av vikt för att se vilka normer som presenteras och som kanske sedan reproduceras hos läsargruppen. Syftet är således att skriva en litteraturhistoria om det som tidigare inte fått ingå i den övergripande litteraturhistorien.

Jag undersöker utvecklingslinjer, tematik, möjligheter, gränser och normer. Intentionen är så enkel som viljan att fylla en lucka i litteraturhistorien. De frågeställningar som ligger till grund för analysen är: *Hur ser utvecklingen av den svenska ungdomsromanen med HBT-tematik ut? Vilka bilder av icke-normativ sexualitet förmedlas? Vilka utmaningar och vilka inordningar kan ses gentemot den heteronormativa ordningen?*

Material, urval och avgränsningar

Att sammanfatta den svenska historien för HBT-romaner för unga är inte bara svårt för att denna litteraturhistoria till stor del är förbisedd i forskningen, utan också för att HBT-romaner dels är få och dels är svåra att lokalisera. Jag har vänt mig till privatpersoners bloggar, bibliotekskataloger och hemsidor som listar vissa ungdomsromaner med denna tematik samt till en bibliotekarie på Malmö stadsbibliotek för att göra listan så komplett som möjligt.⁶ Jag har också konsulterat de få översiktliga böcker som tar upp ungdomsromaner med HBT-tema så som Dodo Parikas *HBT i litteraturen*, Liv Saga Bergdahls *Kärleken utan namn. Identitet och (o)synlighet i svenska lesbiska romaner* samt till viss del *Älskad och förnekad. Flickboken i Sverige 1945-65* av Birgitta Theander.

Problemet när det gäller att finna samtliga romaner som publicerats mellan 1915 och 2001, med den tematik som jag valt att undersöka, är också att meningarna går isär om vad som faktiskt ska inkluderas i denna historia. Jag har tagit mig ganska stora friheter här då jag valt att inkludera romaner med implicit HBT-tematik. Mitt urval har skett på den grund att det i romanen ska förekomma en karaktär som har ett uttryckt eller ett dolt begär utanför den heterosexuella normen.

Tovan från 1974 brukar räknas som den första svenska lesbiska ungdomsromanen.⁷ Dock krävs det en korrigerande här, enligt mig, då jag ser *Sju flickor* av Helena Nyblom, publicerad som ungdomsroman 1915 som den odiskutabla och självklara första lesbiska ungdomsromanen. Denna

6 Inte minst listan i bloggen "Tekoppens tankar" har varit behjälplig i det dektektivarbete som det inneburit att finna dessa romaner: <http://tekoppenstankar.wordpress.com/hbtq-bocker/>

7 Liv Saga Bergdahl, *Kärleken utan namn. Identitet och (o)synlighet i svenska lesbiska romaner*; Umeå 2010, s. 216.

publicerades första gången 1888 för vuxna och kom sedan ut på nytt med tillägget ”Berättelse för ungdom” 1915.⁸ Romanen har kanske redan före 1915 lästs av unga men jag har valt att i denna uppsats utgå från detta utgivningsår på grund av att den då gavs ut med unga som specifik målgrupp.

I denna undersökning har jag valt att inkludera såväl explicita HBT-teman som implicita HBT-teman. Det är således både romaner med ett mer uttalat HBT-tema som ingår och romaner med implicita implikationer på ett normutmanande begär som är inkluderande. Då jag valt att inkludera vissa romaner som implicit uttrycker ett begär utanför den heterosexuella normen finns det risker att jag i urvalet missat andra romaner som har denna form av queera läckage. Jag förlitar mig helt enkelt på de källor som finns att tillgå här och ett vidare sökande efter litteratur är inte möjligt inom ramen för en magisteruppsats.

Maria Andersson skriver i sin uppsats om *Sju flickor* om hur detta visar på att gränserna mellan vuxenlitteratur och ungdomslitteratur var flytande under denna period.⁹ Vad som är ungdomslitteratur bör heller inte stå oproblematiserat idag enligt mig, för vad är egentligen ungdomslitteratur? Är det romaner skrivna och tänkta för ungdomar som målgrupp? Är det de romaner som förlagen ger ut som ungdomslitteratur? Eller helt enkelt den litteratur som ungdomar väljer att läsa? Jag har valt att inkludera två böcker som Malmö stadsbibliotek klassificerar för åldrarna 9-12 i min undersökning och dessa är *Varför just krabat* av Karin Anckarsvärd samt *Tilanders Igge* av Ursula Brenning. Den tydliga kärlek som förekommer mellan flickor i dessa romaner har motiverat att inkludera dem i undersökningen, trots att de klassificeras som mellanålderslitteratur och inte ungdomsromaner. De gavs ut 1958 respektive 1955. I min mening är de därför intressanta att lyfta fram då HBT-romaner först på 1970-talet började bli vanligare på marknaden. Jag har dessutom valt att inkludera Björn Collarps *Tårar för Alexander* som klassas som vuxenroman i Malmö stadsbiblioteks katalog, men som jag funnit rekommenderas till unga och refereras till som ungdomslitteratur på en del bloggar.¹⁰ I mina ögon finns det inga fasta gränser för vad som bör klassas som ungdomsromaner utan jag har helt enkelt anpassat definitioner efter hur marknaden har sett ut och vad ungdomar enligt de bloggar jag konsulterat väljer att läsa. Övriga romaner i undersökningen klassas som ungdomslitteratur av Malmö stadsbibliotek.

I denna uppsats har jag valt att undersöka alla svenska ungdomsromaner publicerade mellan 1915 och 2001 med HBT-tematik. Jag har valt bort de romaner som är översatta så som *Dansa på*

8 Maria Andersson, ”Att finna sin plats – Kvinnlighet och samkönat begär i Helena Nybloms *Sju flickor*” i *I litteraturens underland: festskrift till Boel Westin*, red: Maria Andersson, Elina Druker & Kristin Hallberg, Stockholm 2011, s. 132.

9 Andersson, s. 132.

10 Se till exempel listan i bloggen ”Tekoppens tankar” <http://tekoppenstankar.wordpress.com/hbtq-bocker/> samt lista på bibliotekshemsidan; <http://www.hvitfeldtskasbibliotek.se/gayromaner.htm>

min grav av Aidan Chambers, publicerad i Sverige 1983, som ofta brukar lyftas fram som en av de stora klassikerna på området. Detta är ett val jag gjort då undersökningen annars skulle bli allt för omfattande. Här är det viktigt att komma ihåg att jag tecknar en litteraturhistoria med böcker skrivna på svenska och att det inte innebär att dessa är de enda på marknaden, utan att översatt litteratur med HBT-tematik självklart också förekommer.

En annan avgränsning som jag har gjort gäller främst de ungdomsromaner som brukar klassificeras som förklädnadsromaner. De flesta av de romaner som brukar räknas till denna genre har en protagonist som väljer att uppträda och klä sig som det motsatta könet på grund av de vill vinna makt och tillgång till vissa arenor till exempel gällande genus och inte på grund av identitet.¹¹ Till exempel har jag valt att inkludera *Janne – min vän* av Peter Pohl i undersökningen, men inte *Dårfinkar och Dönickar* av Ulf Stark. Detta på grund av att dessa skiljs åt enligt min definition då den förra har en tydlig transtematik och den senare en (köns-)förväxlingstematik.

Trots att vissa romaner förekommit på listor över ungdomsromaner med HBT-tema i olika sammanhang har jag valt att inte inkludera dem i undersökningen efter en genomläsning. Ett exempel på detta är Katarina Mazettis *Det är slut mellan rödluvan och vargen*, som i och för sig nämner homo- samt bisexualitet då huvudkaraktären återberättar att hon en gång dejtat en kille som visade sig vara bög, men detta räcker inte för att klassificera sig som HBT-roman enligt min definition utan det måste förekomma en karaktär som identifierar sig som homo-, bi- eller transsexuell.

1915 blir starten för denna litteraturhistoria och avslutet för denna undersökning är 2001. Avgränsningen är gjord på grund av att 1999 startar ”den våg av lesbisk ungdomslitteratur som sköljer in över Sverige”¹² enligt Bergdahl och jag ser åren kring 2000 som en brytpunkt för att något nytt är på gång gällande HBT-litteratur. Det är inte endast den lesbiska litteraturen som får ett stort uppsving utan HBT-litteratur överlag publiceras i allt högre utsträckning under 2000-talet. Därför har jag valt att inkludera de första två årens utgivning av denna typ av romaner i undersökningen. Under de följande åren på 2000-talet utkommer allt fler ungdomsromaner med HBT-tema och detta gör att materialet blir allt för stort för att rymmas inom ramen för en magisteruppsats.

Det finns stora luckor i denna litteraturhistoria och det beror helt enkelt på att efter att *Sju flickor* publicerades 1915 kommer det ingen litteratur för ungdomar med denna tematik förrän på 1950-talet. Då är det få romaner som publiceras och dessutom är inte HBT-tematiken inte särskilt synliggjord, utan finns främst under ytan eller mellan raderna om man så vill. Från 1970-talet är utgivningen av denna typ av litteratur mer stabil även om en nedgång kan ses på 1980-talet med en

11 Se vidare om detta resonemang i Maria Österlund, *Förklädda flickor. Könsöverskridande i 1980-talets svenska ungdomsroman*, Åbo 2005.

12 Bergdahl, s. 259.

stadig ökning under 1990-talet.

Jag har läst alla de ungdomsromaner med HBT-tema som publicerats i Sverige under 1915-2001 som jag lyckats finna. Det kan hända att fler romaner finns som jag missat men min intention är att det ska vara samtliga som ingår i undersökningen. Sammanlagt gäller det 27. I vissa romaner är det den huvudsakliga tematiken som kretsar kring HBT medan det i andra förekommer mer i utkanten av den huvudsakliga handlingen. I vissa romaner är det protagonisten som definieras som icke-heterosexuell och i andra är det biskaraktärer. En del romaner har samma författare och en del av dem ingår i en serie av böcker så som Bengt Martins trilogi om Bengt samt Birgitta Holms trilogi om Karl-Ludvig.

Vad är skrivet om HBT-romaner? Forskningsläget

Den ungdomslitteratur som utmanar det normativa har länge förbisetts i forskningen. De senaste åren har det dock dykt upp en del artiklar eller kapitel i böcker som diskuterat samkönat sexuellt begär i skönlitteratur, men fortfarande är det inget brett forskningsläge som finns att tillgå. Liv Saga Bergdahl gör en gedigen genomgång av svenska lesbiska romaner i avhandlingen *Kärleken utan namn. Identitet och (o)synlighet i svenska lesbiska romaner*. I denna ägnar hon ett kapitel åt den svenska lesbiska ungdomsromanen och enligt Bergdahl startar denna litteraturhistoria med *Tovan* 1974, en roman som präglas av ett tomrum och brist på definitioner för den lesbiska huvudkaraktären.¹³ I studien skriver Bergdahl om den våg av lesbisk ungdomslitteratur som präglar de första åren av 2000-talet och den osynlighet som tidigare funnits. Framförallt lyfter hon fram den brist på lesbisk litteratur som präglat 1970-talet i Sverige trots att detta var en tid av sexuell frigörelse.¹⁴

Birgitta Theander går på djupet med den svenska flickboken under ett par decennier i mitten av 1900-talet och upptäcker att det finns samkönat begär mellan flickor i några av dem.¹⁵ Bibi Jonsson tar fasta på dessa romaner som Theander nämner något flyktigt och gör en fördjupad analys av dessa. Jonsson menar att det finns ett tydligt lesbiskt begär i denna litteratur men att det aldrig får bli förverkligat utan endast antyds.¹⁶ Hon undersöker också Helen Nybloms *Sju flickor* och menar att en av karaktärerna, Maria, skiljer ut sig från de andra genom att gå emot normen och uppträda som en herre och klä sig som en.¹⁷

13 Bergdahl, s. 228.

14 Bergdahl, s. 225-226.

15 Birgitta Theander, *Älskad och förnekad. Flickboken i Sverige 1945-65*, Lund 2006, s. 34.

16 Bibi Jonsson, ”finns det lesbiska flickor i flickboken och vad har de i så fall för sig?” i *Barnlitteraturens värden och värderingar*, red: Paul Tenngart och Sara Kärrholm, Lund 2012, s. 254.

17 Jonsson, s. 247.

Sju flickor är den ungdomsroman med HBT-tema som hittills tycks ha utforskats mest ingående, också Maria Andersson undersöker denna i artikeln ”Att finna sin plats”. Andersson menar att gränsen mellan vänskap och erotik är flytande i romanen.¹⁸ Hon lyfter också fram den äktenskapskritik och de feministiska inslag som representeras genom en av de mer radikala flickkaraktärerna i romanen.¹⁹ Såväl *Sju flickor* som de böcker från 1950- och 1960-talet som Theander finner är väl undersökta och analyserade och en ny analys kan tyckas överflödigt, men genom att sätta in dem i ett större sammanhang och genom en komparativ analys med liknande romaner kan nya linjer framträda och därför är det fruktbart att inkludera dem i denna uppsats.

I studien *Frigjord oskuld om heterosexuellt mognadsimperativ i svensk ungdomsroman* av Mia Franck diskuteras romanen *Duktig Pojke!* av Inger Edelfeldt som också ingår i materialet till denna uppsats. Franck menar att det är tydligt hur huvudpersonen Jim konsekvent försöker dölja sin homosexualitet och framstå som heterosexuell.²⁰ Franck lyfter också fram hur homosexuella karaktärer får förhålla sig till den manlighetsnorm som ständigt förutsätter åtrå till det motsatta könet.²¹

Den svenska lesbiska vuxenromanen har utforskats mer än den lesbiska ungdomsromanen. Ett bidrag till denna forskning utgörs av Kristina Fjelkestams avhandling *Ungkarlsflickor, kamrathustrur och manhaftiga lesbianer. Modernitetens litterära gestalter i mellankrigstidens Sverige* i vilken hon bland annat undersöker lesbiska romaner från 1930-talet. Hon finner i dessa olika stereotyper av lesbiska kvinnor så som den manhaftiga lesbianen och den nya emanciperade kvinnan.²² Fjelkestam menar att den manhaftiga lesbianen sågs som en icke-kvinna men inte heller som en man.²³

Jan Magnusson skriver i sin artikel ”Från tragiskt öde till fritt vald livstil” om utvecklingen av homosexualitet i nittonhundratalslitteratur såväl svensk som översatt.²⁴ Magnusson skriver om homosexuella karaktärer i det han kallar komma ut-romaner och här placerar han ett par ungdomsromaner som också ingår i min undersökning så som Inger Edelfeldts *Duktig Pojke* och *Spelar roll* av Hans Olsson. Han menar att i dessa romaner framställs det stora problemet gällande homosexualitet vara omvärldens krav på att alla måste vara heterosexuella och inte huvudpersonens

18 Maria Andersson, ”Att finna sin plats – Kvinnlighet och samkönat begär i Helena Nybloms *Sju flickor*” i *I litteraturens underland: festskrift till Boel Westin*, red: Maria Andersson, Elina Druker & Kristin Hallberg, Stockholm 2011, s.134.

19 Andersson, s. 135.

20 Mia Franck, *Frigjord oskuld om heterosexuellt mognadsimperativ i svensk ungdomsroman*, Åbo, 2009, s. 54.

21 Franck, s. 249.

22 Kristina Fjelkestam, *Ungkarlsflickor, kamrathustrur och manhaftiga lesbianer. Modernitetens litterära gestalter i mellankrigstidens Sverige*, Stockholm 2002, s. 92-93.

23 Fjelkestam, s. 97.

24 Jan Magnusson, ”Från tragiskt öde till fritt vald livsstil – Bögar och lesbiska i det sena nittonhundrataletssvenska litteratur” i *Homo i folkhemmet*, red: Martin Andreasson, Göteborg, 2000.

känslor.²⁵

Internationellt kom den queera forskningen igång något tidigare än den svenska. Roberta Seelinger Trites skriver om queer ungdomslitteratur i *Disturbing the Universe*. Trites menar att några av de tidigare skildringarna av homosexualitet i ungdomsromaner hade som förklaringsmodeller att de homosexuella pojkarna blivit drivna till avvikande sexualitet, till exempel av en problematisk moder.²⁶ Vidare diskuterar Trites hur sexualitet och romantik är tätt sammanlänkade i ungdomslitteratur liksom hur sex är kopplat till makt och kan skada människor.²⁷

Corrine M. Wickens diskuterar i sin studie av normavvikande ungdomslitteratur om hur det historiskt sett varit så att homosexualitet utmålats som ett problem i denna typ av litteratur men att det skett en förändring och att homofobi istället målas upp som problemet i de senare romanerna.²⁸ Wickens lyfter liksom bland andra Bergdahl fram tystnad som ett tydligt bemötande av homosexualitet liksom hemlighetsmakeri och kodat språk som symptomatiskt för denna genre.²⁹

I studien *Learning Curves. Body Image and Female Sexuality in Young Adult literature* undersöker Beth Younger den lesbiska ungdomsromanen från 1969 och in på 2000-talet. Younger menar att de flesta av dessa romaner visar att lesbiskhet är ett positivt alternativ till att slippa att leva i en heterosexistisk kultur med sex på mäns villkor.³⁰ Hon menar således att den lesbiska ungdomsromanen kritiserar det rådande heterosexuella paradigmet och vågar utmana normer. Romanerna innehåller en kritik mot mansdominansen men framhåller också hur svårt det är att vara lesbisk i en kultur som förminskar homosexualitet.³¹

Michael Cart och Christine A. Jenkins gör i sin studie *The Heart Has Its Reasons. Young Adult Literature with Gay/Lesbian/Queer Content, 1969-2004* en genomgång av samtliga ungdomsromaner med homosexuella och queera karaktärer publicerade i USA och England mellan åren 1969 och 2004. Det är i mångt och mycket en deskriptiv studie men den är även kontextualiserande och tar fasta på utvecklingslinjer i ungdomslitteraturen. De fokuserar till exempel på komma ut-processer och identifierar stereotyper av homosexuella karaktärer.

Trans i ungdomslitteratur är inte särskilt utforskat och Victoria Flanagan menar att trans- eller transvestism ofta osynliggörs då denna blir synliggjord i ungdomsromaner och ses istället som förklädnadsromaner. Här lyfter hon fram Peter Pohls *Janne, min vän*, och menar att karaktären Janne tydligt ger uttryck för mer än en förklädd flicka och att denna identitetsmässiga variabel ofta

25 Magnusson, s. 72.

26 Trites, s. 104.

27 Trites s. 84-85.

28 Wickens Corrine M, "Codes, Silence, and Homophobia: Challenging Normative Assumptions About Gender and Sexuality in Contemporary LGBTQ Young Adult Literature" i *Children's Literature in Education*, 2011, s. 153.

29 Wickens, s. 159.

30 Beth Younger, *Learning Curves. Body Image and Female Sexuality in Young Adult literature*, 2009, s. 50.

31 Younger, s. 71.

förbises.³² Hon framhåller att när denna form av ”cross-dressing” återfinns i barn- och ungdomslitteratur avfärdas den som avsexualiserad och temporär, denna form av könsöverskridande särskiljs således från vuxen transvestism och transexualism.³³

Förvånande nog är det de romaner som handlar om samkönat begär mellan pojkar som belysts minst i den svenska forskningen kring normavvikande ungdomslitteratur. Detta är förvånande då den HBT-skönlitteratur för unga som publicerats fram till 2000-talet främst har haft en homosexuell manlig karaktär. Bisexualitet- samt trans-tematik är det som fortfarande syns allra minst i forskningen, vilket kan ha sin förklaring i att det också är minst synligt i den svenska ungdomslitteraturen.

Teoretiskt ramverk och metodologiska utgångspunkter

Den teoretiska ramen för uppsatsen utgörs av queerteori och då främst utifrån Tiina Rosenbergs förståelse av queer, och i någon mån även Fanny Ambjörnssons. Det som är utmärkande för queerteorin är den kritiska granskningen av upprätthållandet av heterosexualiteten som naturlig och enhetlig.³⁴ Jag har valt att främst utgå från Rosenbergs förståelse av queer då hon har ett starkt fokus på litteratur, teater och film, vilket är fruktbart att relatera till i denna litteraturstudie.

Rosenberg menar att heterosexualiteten kräver homosexualiteten som sin negativa motpol för att kunna upprätthållas som norm. Införlivandet av det avvikande i normen genom att detta inte synliggörs gör att hotet från det avvikande försvinner.³⁵ Knutet till detta är även normalitetsbegreppet. Normalitet innebär känslan av att höra till och att helt enkelt känna sig önskad i en kontext och detta bidrar också till att skapa det normavvikande, det som anses inte höra till, det som skapar en känsla av utanförskap.³⁶

Ett av de primära begreppen inom queerteori är heteronormativitet. Detta innebär att heterosexualiteten ses som det mest naturliga och eftersträvansvärda sättet att leva. Denna föreställning upprätthålls av lagar, strukturer och institutioner på alla nivåer i samhället.³⁷ Heteronormativiteten konstrueras i sig av två bärande principer vilka gestaltas av performativitet samt den heterosexuella matrisen. Performativitet innebär att kön inte är något naturgivet, något som vi föds med utan något som ständigt görs och dessutom omskapas.³⁸ Den heterosexuella matrisen i sin tur gestaltas av att det förväntas finnas två åtskilda kön som begär varandra. Denna

32 Victoria Flanagan, ”Funny boys Make Strange Men: Male-to-Female Cross-Dressing in Childrens Literature” i *Seriously Playful . Genre, Performance and text*, Sharyn Pearce och Kerry Mallan (red.) Brisbane, 2004, s. 61-62.

33 Flanagan, s. 59.

34 Tiina Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, Stockholm 2003, s. 13.

35 Rosenberg, s. 17, 21 och 102.

36 Rosenberg, s. 101.

37 Fanny Ambjörnsson, *Vad är queer?* Stockholm, 2006, s. 52.

38 Rosenberg, *Queerfeministisk agenda*, s. 70.

matris kan aldrig fullföljas helt då den är påtvingad, vilket innebär att kulturen har queera läckage. Det vill säga att den heteronormativa ordningen blir störd av det som inte går att inordna eller anpassa i dess strukturer.³⁹ Vidare är det så att det inte är all heterosexualitet som är önskvärd eller normativ, utan främst är det den tvåsamma, etablerade, monogama samt barnalstrande heterosexuella relationen som har status i en heteronormativ struktur.⁴⁰ Rosenberg diskuterar begreppet kulturell dominans och menar att detta innebär att de förtryckta gruppernas upplevelser inte tillåts att påverka den dominerande kulturen.⁴¹ Detta blir aktuellt i min studie då jag valt att fokusera på anpassning och normmotstånd i romanerna för att se vilka utmaningar mot den heterosexuella ordningen som finns. Rosenberg menar vidare att heteronormativiteten blir synlig i litteratur, dramatik och film på så vis att heterosexuella är omgivna av likasinnade medan homosexuella i dessa kulturella former antingen varit osynliga eller framställs som isolerade eller ensamma och på ett eller annat sätt störda.⁴²

Metoden är starkt knuten till de teoretiska perspektiven då dessa begrepp varit styrande för analysen i samklang med de skönlitterära texterna. Det är en kronologisk analys och till viss del även komparativ då jag jämför romaner från olika decennier med varandra för att kunna se om en utveckling i synen på sexualitet och acceptans förändrats över tid. Kontextualisering är även av vikt i analysen då historiska fakta fungerar som förklaringsmodell för begränsningar till exempel gällande doldhet och offentlighet i flera fall. Här kommer jag främst att utgå från Svante Norrhem, Jens Rydström och Hanna Winkvists verk *Undantagsmänniskor. En svensk HBT-historia* som mycket grundligt redogör för den historieskrivning som faller utanför normen.

Trots att det är ett någorlunda omfattande material är det inte en kvantitativ metod som tillämpas i den mån att jag kommer att presentera hur många av böckerna som innehåller den eller den variabeln utan jag har valt att fokusera på en kvalitativ undersökning i vilken de litterära verkens innehåll till stor del är styrande.

Analys

Analysavsnittet i denna uppsats är uppbyggt kronologiskt och varje avsnitt är fokuserat på en tidsperiod såsom ”1950-60-tal - Om det som finns under ytan” och under denna rubrik analyseras de romaner som publicerats under den aktuella tidsperioden. Sammanlagt finns det sex rubriker i analysavsnittet. Där det finns luckor beror det helt enkelt på att jag inte lyckats finna att det publicerats några ungdomsromaner med HBT-tema under dessa årtionden. Av de 27 romaner som

39 Rosenberg, *Byxbegär*, s. 21.

40 Rosenberg, s. 91.

41 Rosenberg, s. 125.

42 Rosenberg, s. 23

undersöks är det 12 stycken som har en karaktär som är lesbisk, även om detta inte alltid explicit uttrycks. I 15 av romanerna förekommer manlig homosexualitet och i fyra romaner finns det transtematik, mer eller mindre explicit. När det gäller bisexualitet är inte detta något som definieras eller omtalas men det förekommer karaktärer som riktar begär till både män och kvinnor, även om dessa oftast definierar sig eller definieras som homosexuella.

Några av romanerna ingår i en serie böcker och dessa serier kommer, om de är publicerade närliggande tidsmässigt, behandlas mer eller mindre som ett verk.

När det gäller en studie med såpass omfattande material som denna men med begränsat omfång blir det självfallet så att några romaner får en mer fördjupad analys medan andra kommer att fungera mer exemplifierande i undersökningen.

1915 – Om att stå upp för sin kärlek

Helena Nybloms roman *Sju flickor* är unik i det avseendet att det är den första svenska lesbiska romanen, som dessutom utkom decennier innan det som kan ses som den andra i raden. I början av 1900-talet var homosexualitet straffbart. Främst var det män som dömdes för sexuellt umgänge med varandra under perioden 1880-1944. Förbudet bidrog till att HBT-personer inte vågade eller kunde synas i offentlighet och för att finna en partner fick man söka sig till mer dolda sammanhang. Lesbiska kvinnor träffades ofta i kvinno föreningar.⁴³

Handlingen i *Sju flickor* kretsar precis som titeln låter avslöja om just sju flickor. Från början möter vi flickorna i skolåldern och i andra delen av romanen är de vuxna. Flickornas inbördes relationer är i fokus och den relation som gör att romanen klassificerar sig som den första lesbiska romanen är relationen mellan karaktären Maria och hennes nära väninna Dina. Maria är intressant att fokusera på på grund av hennes normbrytande genom klädsel och uppförande gentemot de andra flickorna.

Maria beskrivs som ”manhaftig”⁴⁴ och vidare som ”en lång, mager flicka med alldeles kortklippt hår och pince-nez. Hon klädde sig som en herre med halsduk, jackuppslag och uppstående krage”.⁴⁵ Karaktären Maria passar in i det som Fjelkestam kategoriserar som ”Den manhaftiga lesbianen”, en stereotyp som förekom i litteraturen under mellankrigstiden och som utgjordes av en emanciperad kvinna som klädde sig som en man och som inte kände begär till det motsatta könet.⁴⁶ I likhet med Stephen i Radclyff Halls *Ensamhetens brunn* som kommit att bli en nästintill kultförklarad karaktär

43 Norrhem, Rydström, Winkvist, s. 98-124.

44 Nyblom, s. 22.

45 Helena Nyblom, *Sju flickor*, 1915, s. 15.

46 Fjelkestam, s. 92ff.

inom HBT-litteraturen, vägrar Maria att anpassa sig till de snäva normer som omgärdar hennes förväntade kvinnotillhörighet. Hon är tidig med detta motstånd då *Ensamhetens brunn* utkom först 1928 (i svensk utgåva 1932). Maria vägrar helt enkelt att utföra de performativa handlingar som förväntas av henne på grund av hennes biologiska könstillhörighet. Maria definieras som kvinna men har ett maskulint genusuttryck, något som stör den heterosexuella matrisen som bygger på två åtskiljda kön med tillhörande genus som begär varandra. Andersson uppmärksammar att Maria också tar avstånd från traditionellt kvinnliga göromål och att hennes främsta önskan är att vara fri.⁴⁷ Friheten att få definiera sig själv och att inte tvingas in i några mallar eller normer är genomgående i romanen då det gäller karaktären Maria.

Maria går emot strömmen genom att vara radikal i sin syn på kärlek och män. I en skoluppsats skriver hon: ”Till frihet äro vi alla födda, män och kvinnor, och frivilligt borde aldrig en kvinna förnedra sig att bli en mans slav eller leksak.”⁴⁸ Läsaren får också veta att Maria avfärdar alla tankar på kärlek: ”Kärlek, pytt! Det var en vara, som var lika osund som konfekt och alldeles icke nödvändig för ens tillvaro.”⁴⁹ Trots att Maria avfärdar kärlek ägnar hon Dina ”en känsla som mycket liknade svärmeri”.⁵⁰ Här jämför inte Maria själv de känslor som hon känner för Dina utan ser detta skilt från den romantiska (heterosexuella) kärleken, trots att det i flera episoder i romanen blir uppenbart att det är starka känslor som hon hyser för sin vän. När *Sju flickor* publicerades 1915 var homosexualitet ett relativt nytt begrepp som precis hade fått en vidare spridning i Sverige.⁵¹ Dock började termen inte inkludera kvinnor förrän under 1920-talet.⁵² Lesbisk kärlek är således osynliggjord vid denna tid och en möjlig tolkning är att Maria inte själv har ord för sina känslor i en samtid som inte erkände dem. I romanen används heller inga definitioner om det lesbiska begär och den kärlek som uppenbart förekommer, om än obesvarat. Det blir således aldrig någon realitet av Marias åtrå.

Marias känslor tycks bli starkare genom romanen och också hennes svartsjuka gentemot de män som Dina har relationer med. Från början lyssnar hon tålmodigt till Dinas berättelser om pojkvänner men när Dina förlovar sig i romanens andra del kan hon inte längre avfärda Dinas heterosexuella relationer: ”Den högsta grad av svartsjuka och hat mot denne unge man hade gripit henne och höll henne i strupen”.⁵³ Dina inser att Maria aldrig trott att hon skulle förlova eller gifta sig. Så länge Maria kan betrakta Dinas förhållanden med män som en lek kan hon avfärda dem men när Dina

47 Andersson, s. 136.

48 Nyblom, s. 21.

49 Nyblom, s. 16.

50 Nyblom, s. 16.

51 Norrhem, Rydström, Winkvist, s. 103-105.

52 Fjelkestam, s. 104.

53 Nyblom, s. 135.

ingår i en heterosexuell relation som befästs med förlovning klarar hon inte av det. Dina möter också Marias känslor med hån: ”Jag älskar inte alls dig; - jag håller av dig för gammal kamratskaps skull. Att två kvinnor skulle gå och älska varandra, fy, det är ju riktigt obehagligt.”⁵⁴ Att Maria nu jämför sina känslor med, eller ser dem som överlägsna, dem mellan Dina och mannen blir tydligt då hon menar att hon är beredd att dö för Dina och att ”det icke fanns plats för dem alla tre i samma rum.”⁵⁵ Trots att Maria gång på gång avfärdas och får veta och märka att hon inte passar in i normen ger hon aldrig vika. Hon ger aldrig uttryck för att för hennes känslor inte skulle vara rätt eller tvivlar på att hon har rätt till vilket genusuttryck som hon vill. Maria vägrar helt enkelt att gå med på de heteronormativa spelregler som samhället sätter upp.

I slutet av romanen klär Maria sig i klänning, något som Jonsson ser som en anpassning till normen.⁵⁶ Jag kan delvis ställa upp på denna tolkning men jag tolkar romanens avslut något annorlunda. I sista kapitlet som behandlar Maria och Dinas relation har Dina, som länge varit en ganska medioker om nästintill dålig skådespelerska, fått en roll i en nyskriven pjäs som gör att alla hennes talanger kommer till sin rätt. Vi får veta att Dina ”var på förhand förälskad i författaren till det nya stycket” och att hon för första gången på länge är lycklig.⁵⁷ Det visar sig att det är Maria som är pjäsförfattaren och de två försonas. Trots att Maria för tillfället iklätt sig en klänning får Maria bevisat att det är hon som allra bäst förstår Dina, och Dina har i sin tur känslor för ”pjäsförfattaren”, något som hon dock inte kan leva ut då denne visar sig vara en kvinna. Den heterosexuella matrisen hindrar kärleken från att bli en realitet. En scen som också Jonsson uppmärksammar är när Maria tidigare i romanen överraskar Dina och hennes älskare i en sexuell akt och att Dina inte tycks njuta av denna. Kanske är det en något långsökt tolkning, men det kan vara så att inte Dina heller känner begär efter män, och därför är hennes avfärdande av Marias känslor extra starka för att själv bevara en känsla av normalitet och tillhörighet.

1950-60-tal – Om det som finns under ytan

Enligt Bergdahls definition av lesbisk litteratur saknas den helt under 1950-talet i Sverige.⁵⁸ Att kalla *Tilanders Igge* av Ursula Brenning och *Varför just krabat* skriven av Karin Anckarsvärd publicerade under detta årtionde för lesbisk litteratur är att vara lite väl generös men det finns ett frö i dessa till någon form av normutmanande vad gäller kärlek mellan flickor och därför har jag valt att inkludera dem i undersökningen, liksom Anckarsvärd *Jag väntar på Fransiska* från 1962.

Svante Norrhem, Jens Rydström och Hanna Winkvist menar i boken *Undantagsmänniskor. En*

54 Nyblom, s. 137.

55 Nyblom, s. 138-139.

56 Jonsson, s. 248.

57 Nyblom, s. 142.

58 Bergdahl, s. 225.

svensk HBT-historia att 1950-talet var en period av ”homofob panik” i hela västvärlden och orsaken till detta berodde delvis på Kinsey-rapporten som visade att det fanns många som var homosexuella i hemlighet.⁵⁹ Och detta trots att homosexualitet avkriminaliserats i Sverige 1944, men dock ersatts med en sjukdomsstämpel. Detta kan fungera som förklaring på den brist på litteratur med HBT-tema som präglar detta årtionde i Sverige. Birgitta Stenberg försökte få sin roman *Fritt förfall* med lesbisk tematik publicerad i Sverige under 1950-talet men det svenska samhället var inte redo för en sådan öppenhet och boken refuserades och utkom först på 2000-talet.⁶⁰ Under 1930-talet publicerades en rad romaner med lesbiskt tema i Sverige och det kan alltså skönjas en tydlig nedgång under de årtionden som följer. Liksom i *Sju flickor* blir aldrig begäret till andra flickor fysiskt i någon av de romaner som undersöks i detta avsnitt, men Jonsson påvisar att detta är karakteristiskt för flickboken överlag då det gäller kärleksrelationer.⁶¹

I *Tilanders Igge* har Igge starka känslor för sin lärarinna Vide-ung och när hon fått spendera tid med henne kan hon: ”ingenting säga – hennes hjärta var alltför bräddfullt”.⁶² Trots att Igge inte är tonåring ännu förstår hon att hennes längtan efter Vide-ung inte är något som hon kan tala öppet om och när hon och bästa vännen talar om kärlek säger hon: ”Jag skulle inte kunna tala om det om det så gällde mitt liv. För Igge tänkte på Vide-ung, och fast att det naturligtvis inte alls var samma sak, så kände hon, att för henne var det i alla fall – en blomma. En gul ros, som ingen fick se eller röra vid.”⁶³ Vännen förstår inte vad Igge menar och säger att hon inte heller vill förstå, så länge inte Igge vill tala mer om det. Trots att Igge delvis erkänner den kärlek hon känner för Vide-ung, i alla fall inför sig själv, präglas berättelsen av osynlighet och även tystnad. Osynlighet när det gäller begär i lesbiska romaner är något som Bergdahl tar fasta på och menar att genom att det aldrig sätts namn på kärleken osynliggörs den.⁶⁴ Även Wickens menar att tystnad är något som omgärdat icke-heterosexuella uttryck överlag och att detta leder till ett kodat språk.⁶⁵ Tystnaden och osynliggörandet av normbrytande sexualitet är påtagligt här.

Igge erkänner dock sina känslor för lärarinnan genom att säga att ”Vide-Ung är den sötaste människa som finns” men dock ”så lågt, att inte ens Birgitta hörde det”.⁶⁶ Här både bryter Igge tystnaden och tystar sig själv i det sammanhang där hon inte kan uttala sina känslor högt, dock kan det ses som ett litet stråk av längtan efter öppenhet att hon vill uttala sina känslor högt. Igge och bästa vännen fasar också för den dag de ska bli fäniga och kära i pojkar, något de inte alls vill. Även

59 Norrhem, Rydström, Winkvist s. 136 och s.149.

60 Dodo parikas, HBT speglat i litteraturen, Lund 2009, s. 31.

61 Jonsson, s. 250.

62 Ursula Brenning, *Tilanders Igge*, 1955, s. 139.

63 Brenning, s. 142.

64 Bergdahl, s. 271-272.

65 Wickens s. 157-159.

66 Brenning, s. 117.

här finns det ett motstånd mot den normativitet som omgärdar unga flickor då de förväntas att leva upp till heterosexuella normativa mönster. Igges känslor för Vide-ung blir istället ett brott mot heteronormativiteten och även om boken inte helt kan klassas som lesbisk, är det tal om ett starkt queert läckage som utmanar den heterosexuella dominansen. Igge utmanar också i det att hon utmanar flickskapet dels genom att önska att hon fötts till pojke och dels genom att inte hindras av förväntningar utan de upptåg hon hittar på liknar i mångt och mycket de som brukar finnas i pojkböcker. Igge är således även performativt utmanande.

I *Tilanders Igge* präglas handlingen av Igges känslor för Vide-ung medan det i *Varför just Krabat?* är mer flyktiga passager som antyder begäret till en annan flicka. Protagonisten Jenny i den senare ”svärmar” för en äldre flicka i skolan och ”beundrade allt hos henne.”⁶⁷ I ett samhälle som präglas av homofobi och nedtystande av det avvikande är det inte konstigt att dessa karaktärer inte förstår sina känslor. Jenny undrar över ”den känsla som Cecilia ingav henne. Den var ljuv och längtande och litet smärtfylld – precis som när man lyfter huvudet och uppfattar den svindlande, opalfärgade rymden, en kväll i april.”⁶⁸ Jonssons tolkning av att Jennys begär aldrig blir fysiskt uttryckt med en annan flicka är att hon låter all sin energi ägnas åt sin häst Krabat.⁶⁹ En möjlig tolkning är självklart att Jenny spenderar all sin tid i stallet och att hon därför inte har tid över till att utforska sina känslor. Dock anser jag att det framförallt är den heterosexuella strukturen som gör att Jenny inte närmar sig Cecilia, då hennes känslor inte blir begripliga i sammanhanget. Hon jämför sina känslor för Cecilia med den svindlande känsla man får av att titta på rymden, stor och obegriplig. Det finns nämligen tid för en pojke i Jennys närhet att göra närmande och spendera tid tillsammans med henne och hans uppmärksamhet ”förbryllar henne.”⁷⁰ Karaktärerna får ständigt förhålla sig till normalitet och att anpassa sig efter vad som är normativt. Det finns således inte utrymme för Jenny att utforska sina känslor för Cecilia när det inte är en form av kärlek som är synlig i hennes värld, utan känslorna blir istället förbryllande och obegripliga.

Theander menar att det i *Jag väntar på Fransiska* från 1962 finns flera antydningar om att protagonisten Anna är lesbisk.⁷¹ I denna roman presenterar Annas bror sin fästmö Fransiska för henne och detta förändrar Anna i grunden. Genom Fransiskas uppmärksamhet, uppmuntran och tro på henne tänker Anna att: ”Jag inte är obetydlig, inte någon dimfigur, inte bara en grå del av en konturlös massa, som familj, skola och arbetsliv fått knåda och stöpa i lämpligt bruk”.⁷² Då Fransiska ser Anna på ett sätt som hon inte blivit uppmärksammas på tidigare, vågar hon också tro

67 Karin Anckarsvärd, *Varför just Krabat?* 1958, s. 74.

68 Anckarsvärd, 1958, s. 76.

69 Jonsson, s. 252.

70 Anckarsvärd, 1958, s. 147.

71 Theander, s. 111.

72 Karin Anckarsvärd, *Jag väntar på Fransiska*, 1962, s. 46.

på sig själv och se sig själv som värdefull utanför de institutioner som omgärdar henne. I detta väcks också Annas egna känslor och hon närmst dyrkar Fransiska: ”Fransiskas ankomst hade medfört en omvälvning. Eller var det kanske istället så, att den kommit att sammanfalla med något, som strålat fram ur min egen varelse? Som helt enkelt just nu hade mognat, därför att tiden var inne? Dunkelt föresvävade det mig, att Fransiska för mig betecknade mer än namnet på Jonas' blonda fästmö.”⁷³ Anna upptäcker att Fransiskas närvaro förändrar henne och det är ingen långsökt tolkning att det Fransiska väcker till liv är Annas lesbiska begär. Anna ser sig själv med nya ögon och växer inför sig själv men trots detta förblir begäret outtalat.

Jonsson menar att Anna är den enda av dessa tre romaner som helt och fullt bryter mot normen och står för sitt lesbiska begär.⁷⁴ Intressant i sammanhanget är dock att tystnaden och osynligheten är påtaglig här och Annas känslor finns hela tiden under ytan och uttalas aldrig. Hon försöker aldrig gå i mellan brodern och Fransiska och utmanar aldrig normen genom att visa sina känslor. Men inom Anna pågår något omvälvande som utmanar heteronormativiteten. Anna träffar en ung man och försöker anpassa sig och normaliseras men när denne kysser henne känner hon ingenting. Men då Anna tänker på Fransiskas ”vackra ögon” darrar hon så att hon måste sätta sig.⁷⁵ Det finns tydliga queera läckage i denna roman och motståndet mot att inordas i en heterosexuell relation är påtagligt hos Anna. Men då hon inte riktigt förstår sina känslor som platsar utanför den heteronormativa strukturen kan hon heller aldrig sätta namn på dem, och utmaningen och motståndet finns således som ett läckage under ytan.

Trots att det finns implikationer och även känslor som viskas fram och delvis bryter tystnaden är ungdomslitteraturen under 1950- och 1960-talen påtagligt tunnsådd med normutmanande böcker. Det lesbiska begäret och känslorna för andra flickor finns där och det är i dessa tre romaner gott om queera läckage men tystnaden är påtaglig och det sätts aldrig ord på känslor, än mindre tar begäret sig fysiska uttryck. Under denna tid finns begäret och kärleken fortfarande dolt under ytan, och de homosexuella pojkarna är så långt in som på 1960-talet helt osynliga i litteraturen liksom bisexuella karaktärer samt transpersoner.

1970-tal – Dörrarna öppnas

1960-talet var tiden för en sexuell revolution i Sverige men som Norrhem, Rydström och Winkvist påpekar var det till stor del heterosexuella mäns revolution och att HBT-rörelsen såsom RFSL (numera Riksförbundet för homosexuellas, bisexuellas och transpersoners rättigheter) inte hördes i

73 Anckarsvärd, 1962, s. 54.

74 Jonsson, s. 253.

75 Anckarsvärd, 1962, s. 97.

debatten.⁷⁶ På 1970-talet blev dock öppenheten större och många strävade efter att inte behöva hemlighålla sin sexualitet.⁷⁷ Hanna Hallgren ser 1960-talets radikala tidsanda som förutsättningen för att kvinno-, homo- samt den feministiska lesbiska rörelsen kunde växa sig stark på 1970-talet.⁷⁸ Homorörelsen radikaliserades under detta årtionde och 1979 togs sjukdomsstämpeln gällande homosexualitet bort samtidigt som åldersgränsen för sexuella förbindelser mellan homosexuella sänktes och blev densamma som för heterosexuella.⁷⁹ Under denna period kom de första romanerna med helt öppet homosexuellt tema och även bisexualitet trots att detta inte sätts ord på. Först ut var Marie-Louise Wallins *Tovan*, som brukar räknas som den första lesbiska ungdomsromanen, och det är också i denna som ordet homosexuell för första gången dyker upp i ungdomslitteraturen, dock med en allt annat än positiv anda. Denna följs av Elvira Birgitta Holms trilogi med böckerna *Ensam* (1976), *Karl-Ludvig* (1976) och *Tillsammans* (1978) samt Bengt Martins trilogi som utgörs av *Pojkar ska inte gråta* (1977), *Bengt och kärleken* (1978) och *Ljuva femtiotal* (1979). Den mest välkända och omtalade från denna period måste nog ändå sägas vara *Duktig pojke* av Inger Edelfelt från 1977.

I *Tovan* är det första gången som det lesbiska begäret realiseras, det vill säga att något fysiskt sker mellan karaktärerna. Till skillnad från Maria i *Sju flickor*, Igge i *Tilanders Igge*, Jenny i *Varför just krabat?* Och Anna i *Jag väntar på Fransiska* som alla får nöja sig med att beundra på avstånd, antingen på håll eller smärtsamt nära, så får Fritjof, vars egentliga namn är Ingeborg, i *Tovan* kyssa den flicka som hon är kär i. Det är ändå något motsägelsefullt i denna roman då protagonisten med det lesbiska begäret vändas över detta. De tidigare karaktärerna har inte lidit eller reflekterat öppet över sina känslor i negativa termer men för Fritjof blir känslorna övermäktiga. När Anna, flickan som hon är kär i, läser om hennes känslor i hennes dagbok blir hon sängliggande och deprimerad. Denna stigmatisering och känsla av skam när de förbjudna känslorna blir offentliga är något som återkommer i kommande litteratur men som syns här för första gången. Öppenheten blir här mer plågande än de dolda känslorna, men så är det inte heller en frivillig öppenhet utan Fritjofs känslor blir synliga genom att Anna utan tillåtelse läser om hennes innersta känslor i dagboken.

Fritjof tänker också att hon inte vill kännas vid ordet homosexuell: ”Jag tyckte så äcklat illa om själva ordet homosexuell, så jag vill inte ens ha det som en tanke i mitt huvud. Ändå kom ordet tillbaka gång på gång i mina tankar, och fanns som en olust i hela kroppen.”⁸⁰ Bergdahl menar ändå att det tomrum som präglat tidigare lesbisk litteratur nu ersätts med ett begrepp men då Fritjof inte

76 Norrhem, Rydström, Winkvist, s. 153.

77 Norrhem, Rydström, Winkvist, s. 154.

78 Hanna Hallgren, *När lesbiska blev kvinnor*, Göteborg 2008, s. 111.

79 Hallgren, s. 115. Norrhem, Rydström och Winkvist, s. 139.

80 Marie-Louise Wallin, *Tovan*, 1974, s. 43,

vill kännas vid begreppet återstår trots allt en tystnad kring begäret.⁸¹ Denna känsla av att inte passa in under ett begrepp och att inte ha ord för sina känslor är återkommande. Här blir känslan av att tvingas in i definitioner stigmatiserande för Fritjof. Homosexuell hade länge varit något negativt i Sverige och den sexuella revolutionen suddar inte ut dessa fördomar hos den breda massan därför är det inte konstigt att Fritjof våndas över sin identitet.

Dock sker kyssen efter denna passage och Fritjof får i all lycka visa sina känslor för Anna, om än kortvarigt. Begäret dem emellan osynliggörs och underordnas när Anna ringer till Fritjof och undrar om hon ska gifta sig med Björn, en pojke som de umgås med. Romanen avslutas även med att Anna flyttar och Fritjof umgås istället med Björn, och romanens sista rader är dubbeltydiga: ”Han vinkade på långt håll och jag vinkade tillbaka. Han väntade på oss tills vi kom fram till honom, och sen red vi hem. Tillsammans.”⁸² Kanske har Fritjof här inordnats i den heterosexuella matrisen och bildar ett par, ett ”tillsammans” med Björn. Dock uttalas inte detta och Fritjof kanske fortfarande känner ett begär för flickor.

Både Bengt i Martins trilogi och Jim i *Duktig Pojke* har problem hemma och är missförstådda av sina familjer liksom Anders i Holms trilogi. Trites lyfter fram att de tidigare skildringarna av homosexualitet i ungdomsromaner hade som förklaringsmodeller att de homosexuella pojkarna blivit drivna till avvikande sexualitet, till exempel av en problematisk moder.⁸³ Symptomatiskt för romanerna under 1970-talet är att de homosexuella pojkarna har en tilltrasslad hemmiljö och att deras sexualitet genomgående bemöts negativt i hemmet. Detta fenomen dyker upp även i de kommande årtiondena. Sambandet mellan att ha en problematisk moder och homosexualitet är inte glasklart i romanerna men tydligt är att karaktärerna söker sig utanför hemmet och håller sig undan för att slippa sina familjemedlemmar.

Här tar också en annan tradition inom denna genre fart, nämligen de olyckliga, ensamma och utstötta homosexuella ungdomarna som ständigt uppträder i den svenska ungdomsromanen. Jim i *Duktig Pojke* är mobbad sedan barnsben och har en ständig känsla av utanförskap och ensamhet. Det som blir räddningen i Jims liv är den besvarade kärleken till Mats och att han efter lång tid vågar stå upp för denna inför sin dominanta fader. Även Bengt i Martins trilogi beskrivs som egendomlig och problematisk i *Pojkar ska inte gråta* och även han känner en stor ensamhet innan han möter Måns.⁸⁴ Michael Cart och Christine A. Jenkins skriver i sin undersökning av amerikansk och engelsk ungdomslitteratur att det förekommer stereotyper av homosexuella karaktärer då de ofta är dömda till en för tidig död eller till ett liv ”lived at the darkest margin of society”.⁸⁵ Här finns

81 Bergdahl, s. 228.

82 Wallin, s. 123.

83 Trites, s. 104.

84 Bengt Martin, *Pojkar ska inte gråta*, 1977, s. 7.

85 Cart Michael Cart och Christine A. Jenkins, *The Heart Has Its Reasons. Young Adult Literature with*

en koppling även till de svenska karaktärerna under 1970-talet beskrivs som ensamma, deprimerade, utstötta och oavsett om de väljer att stå upp för sina rättigheter och känslor eller väljer att dölja dem hamnar de ändå i en social rävsax där de inte passar in i normen.

Martins romansvit med självbiografiska drag är en form av utvecklingsroman, eller komma ut-process, där Bengt steg för steg inser att han är homosexuell. Innan dess försöker han passa in i den heterosexuella normen genom att ha relationer med flickor. I den första romanen i serien *Pojkar ska inte gråta* exponeras han för sin döende bästa vän Björns kärlek för honom. Ett frö av förståelse för hans egna känslor sås och han undrar: ”Kunde kärleken se ut på flera sätt?”⁸⁶ När Bengt inser att det finns andra kärlekar och begär än den heterosexuella börjar hans utmaning mot heteronormativiteten. Homosexualitet har varit så osynliggjort i Bengts liv att han inte förstätt att det fanns en annan kärlek än heterosexuell, något som visar på den tvingande heteronormativitet som han måste förhålla sig till.

Innan Bengt och Måns inleder en relation är de vänner och försöker tillsammans osynliggöra det begär de känner för varandra genom att gå på dejt med två flickor: ”Jag vet inte - men när jag tänker på den där Skansenkvällen - så var det som om vi alla fyra var i någon slags kramp. Du förstår vad jag menar? Som om vi gjorde det vi gjorde för att det förväntades att man skulle göra just så. Om man var som alla andra. Om man var 'normal'.”⁸⁷ Här blir det tydligt hur den heterosexuella matrisen omgärdar Bengt och Måns som egentligen begär varandra men som tvingas förtrycka dessa känslor genom att leva upp till den tvingande heterosexuella matrisen. Dessa böcker utspelar sig under 1950-talet och de är ständigt oroliga över den homofobi som präglar samhället. Även Jim i *Duktig Pojke* känner av denna tvingande struktur:

Familjebur. Släktstängsel. Misslyckande. Tänk om din fars arbetskamrater får reda på något? Din far som gått den Raka Vägen. Skäms, Jim! Sätt dig i skamvrån med strutmössan på dig. Skriv femtio gånger 'Jag skall aldrig mera Avvika.' Ät nervtabletter, gift dig olyckligt, sup ihjäl dig, gör vad du vill, men behåll ditt djävla bögsnusk för dig själv. Du är ju inte *sådan* Jimmy. Du är ju en reko kille.⁸⁸

Jim begränsas här av den respektabilitet som står på spel för familjen om han väljer att leva öppet utanför normen. Han undrar i samma passage om man kan bli så trött på allt att man slutar att älska, hans känslor för Mats riskerar att påverkas av all den press utifrån på att vara normal, det vill säga heterosexuell. Innan Jim möter Mats försöker han anpassa sig till normen och förtränga sina känslor

Gay/Lesbian/Queer Content, 1969-2004 och Christine A. Jenkins gör i sin studie *The Heart Has Its Reasons. Young Adult Literature with Gay/Lesbian/Queer Content, 1969-2004*, Oxford, 2006, s. 6.

86 Martin, 1977, s. 122.

87 Bengt Martin, *Bengt och kärleken*, 1978, s. 31.

88 Inger Edelfeldt, *Duktig Pojke*, 1977, s 160.

och sitt begär genom att kyssa flickor och bjuda ut dem.⁸⁹ Franck diskuterar Jims försök till anpassning och imitation av heterosexuella pojkar och menar att han inför sina vänner lyckas med detta men inför flickan som han dejtar blir teatern alltför uppenbar och hon ifrågasätter hans heterosexualitet.⁹⁰ Jim lyckas således inte helt att upprätthålla fasaden av sig själv som heterosexuell, samma misslyckande som sker för Bengt och Måns då de dejtar flickor.

Karaktärerna får leva som vänner som delar lägenhet utåt då ett samboskap mellan två män inte accepteras och den heterosexuella matrisen tvingar dem in i detta spel. Både Jim och Bengt brottas med känslan av att vara onormal, att stå utanför normaliteten och slits hela tiden mellan sin kärlek och sitt begär och att få höra till och passa in. Medan Jim och Bengt känner kval inför sitt begär och omgivningens förväntningar och krav bryter Anders i Holms trilogi mot detta genom att utmana de regler och lagar som upprätthåller heteronormativiteten och vägrar låta detta begränsa hans kärlek. Han och pojkvännen Björn gifter sig hemma i vardagsrummet då de inte lagligt får ingå äktenskap.⁹¹ Anders och Björn skapar sina egna regler och utmanar den heteronormativa strukturen genom att gifta sig med varandra vilket utmanar en av de mest starka institutionerna som omgärdar heterosexualiteten, äktenskap. Giftermålet mellan dem sker också långt innan diskussionen som samkönade äktenskap fördes i det svenska samhället. Trots att deras äktenskap inte godkänns av det svenska samhället blir det till en stark utmaning att de båda vågar stå upp för sin kärlek offentligt och att de i en tid då homosexualitet är sjukdomsstämplat visar att deras kärlek kan ske på samma premisser som den heterosexuella. Anders passar inte heller in i den stereotyp som Cart och Jenkins identifierar om den utstötta homosexuella karaktären utan han har ett stort socialt liv och vägrar anpassa sig till den heterosexuella matrisen. Detta blir till en utmaning i sig.

Homosexualitet som begrepp förekommer och en allt större synlighet och öppenhet karakteriserar romanerna från detta årtionde. Dock är det ingen oproblematiserad bild som tecknats utan karaktärerna brottas med kval om att vara fel och avvikande. Bengt i *Ljuva femtiotal* tänker att: ”den dan någon får reda på vår kärlek, tar jag nog livet av mig.”⁹² Rädslan för vad andra ska tycka och för att bli utstött gör att Bengt i mellan årtiondet känner sig desperat över att dölja sin relation med Måns. Rosenberg lyfter fram att heteronormativiteten blir synlig i litteratur, dramatik och film på så vis att heterosexuella är omgivna av likasinnade medan homosexuella i dessa kulturella former antingen varit osynliga eller framställs som isolerade eller ensamma och på ett eller annat sätt störda.⁹³ Osynlighet är något som med detta årtionde bryts men ensamhet och utanförskap är symptomatiskt för karaktärerna som uppträder i HBT-romanerna även framöver. Heteronormativiteten förstärks

89 Edelfelt, 1977, bl.a s. 52, 59.

90 Franck, s. 239.

91 Elvira Birgitta Holm, *Ensam*, 1976, s. 148.

92 Bengt Martin, *Ljuva femtiotal*, 1979, s. 48.

93 Rosenberg, s. 23

genom att karaktärerna starkt känner att de vill förändra utanförskapet och till en början vill förändra sitt begär och sina känslor.

Anders i Holms trilogi är den karaktär under 1970-talet som inte alls våndas över sin sexualitet utan njuter av sitt förhållande med Björn och visar också sina känslor offentligt. Innan han möter Björn oroar han sig över att han känner begär till pojkar och är rädd att vara ”onormal” men dessa känslor försvinner när han möter Björn och oron är inget som präglar trilogin.⁹⁴ Dock blir Anders i romanen *Tillsammans* misshandlad på grund av sin öppenhet som homosexuell och senare lämnar hans mamma familjen mycket plötsligt. Den flicka, som han haft en sexuell relation med och som väntar ett barn som han möjligtvis är far till, försöker ta livet av sig. Detta kan ses som ett straff för den öppenhet och de utmaningar som Anders gjort tidigare. En helt igenom lycklig normbrytande karaktär verkar det inte finnas plats för under 1970-talet. Sonja Svensson skriver i artikeln ”Tankar kring några tendenser i 90-talets ungdomsbok” om det som hon väljer att kalla ”idyllfobi”. Detta fenomen präglar 1990-talets ungdomslitteratur som väljer att söka upp det mörka, våldsamma, det extrema och tragiska, menar Svensson.⁹⁵ Denna term fungerar redan på de HBT-romaner som utkom under 1970-talet och även de som följer. I dessa romaner är den svåra sidan av livet som behandlas och de positiva kärleksskildringarna med samkönat begär lyser med sin frånvaro länge än.

Anders är den karaktär som är mest utmanande under denna period i det att han visar sin kärlek öppet, men också att han inte är beredd att imitera de premisser som den heterosexuella matrisen sätter upp utan är också polygam i sin kärlek och sitt begär.⁹⁶ Anders känslor och begär beskrivs genomgående som homosexuellt trots att han parallellt med relationen med Björn också har en sexuell relation med en flicka. Bisexualitet som begrepp förekommer inte i någon av romanerna i hela undersökningen men då Anders är attraherad av såväl män som kvinnor ligger detta nära till hands.

Under 1970-talet präglas ungdomslitteraturen med HBT-tema av en slitning mellan öppenhet, doldhet samt utmaningar och inordningar. Dels är det en utmaning i att karaktärerna lever ut sitt samkönade begär men dels omgärdas detta av att de först försökt förtränga sina känslor och tvingat sig in i heteronormen. I den enda lesbiska romanen *Tovan* tycks inordning vara den troligaste tolkningen av Fritjofs begär i slutet av romanen och de som inte inordnar sig lever under det ständiga hotet av att bli upptäckta, påkomna och förnedrade. Younger menar att lesbiska ungdomsromaner framhåller hur svårt det är att leva i ett heterosexistiskt samhälle och känna ett

94 Holm, 1976, s. 49.

95 Sonja Svensson, ”Tankar kring några tendenser i 90-talets ungdomsbok” i *Abrakadabra*, 1995:5.

96 Elvira Birgitta Holm, Karl- Ludvig, bl.a s. 41.

samkönat begär.⁹⁷ Denna strukturella påverkan är också synlig i de svenska ungdomsromanerna då karaktärerna ständigt brottas med problem kring att våga leva ut sin kärlek. Den homofoba strukturen blir till ett stängsel som inte låter karaktärerna njuta fullt ut av sin kärlek och sitt begär då det alltid finns en rädsla för att vara ”onormal”. Anders i Holms trilogi ställer sig utanför detta och lever i sin samkönade kärleksrelation och utmanar också tvåsamhetsnormer genom att leva polygamt. Han är dock också den som straffas hårdast genom att utsättas för hatbrott. Dock är hotet mot heteronormativiteten och den heterosexuella matrisen påtagligt då strukturen inte lyckas dölja eller tvinga karaktärerna till normalitet. Trots försök till inordningar blir karaktärernas handlingar snarare till utmaningar då de inte klarar av att leva upp till heterosexuella förväntningar. Under 1970-talet tycks läsaren få svar på den fråga som Bengt ställer sig i *Pojkar ska inte gråta* gällande om kärleken kan se ut på flera sätt, för trots att ungdomslitteraturen omgärdas av heteronormativitet är det en stark utmaning i att samkönat begär och polygama relationer synliggörs och utmanar heteronormen.

1980-tal – Öppet och under ytan

När 1980-talet inleds har sjukdomstämpeln på homosexuella tagits bort av Socialstyrelsen och en större öppenhet skulle kunna vara följden, men ungdomsromanen tar en annan vändning. De normutmanande ungdomsromanerna som haft homosexuella karaktärer byts istället ut mot förklädnadsromaner som utmanar genusordningen. Under 1980-talet publicerades fyra svenska ungdomsromaner med HBT-tema eller motiv som är mycket olika varandra; Inger Edelfeldts *Juliane och jag* (1982), Björn Collarps *Tårar för Alexander* (1985), Peter Pohls *Janne min vän* (1985) och *Draksommar* (1987) av Elvira Birgitta Holm som får en uppföljare så sent som år 2000.

Under detta decennie präglas HBT-historien av aids och kampen mot denna samt den stigmatisering detta innebar i samhället. Lesbiska sårorganiserade sig ofta då de kom i skymundan från det fokus som lades på bögarnas kamp.⁹⁸ Synligheten är således större än tidigare men ofta är det inte positiv uppmärksamhet, i alla fall inte vad de gäller de homosexuella männen och medierapporteringen präglas av aids. Kanske är det så att den negativa uppmärksamhet som följer i spåren av aids avspeglas i publiceringen av ungdomslitteratur med HBT-tematik och att utgivningen avstannar under denna period. Det märks en tydlig nedgång mot 1970-talet här. Cart och Jenkins lyfter fram att få ungdomsromaner under 1980-talet berörde aids och att det omgärdas av en rädsla för smittorisen.⁹⁹ Gällande den svenska HBT-ungdomslitteraturen har jag inte lyckats finna någon

97 Younger, s. 71.

98 Norrhem, Rydhem, Winkvist, s. 142, 154.

99 Cart och Jenkins, s. 64.

som berör aids.

Åtta år efter *Tovan* publiceras *Juliane och jag* och dessa skiljer sig mycket från varandra i det att den senare inte alls har samma öppenhet utan är tillbaka hos sina föregångare på 1950-talet med doldhet och implikationer, nästintill mer än i dessa tidigare romaner. I likhet med karaktärerna på 1970-talet är protagonisten Kim annorlunda än sina skolkamrater och känner en form av utanförskap även tillsammans med sina vänner. När Juliane dyker upp i klassen och blir utstött finner Kim sin like. De blir bästa vänner men Kim känner också något annat för Juliane:

Hennes axel var bara några centimeter ifrån min, och jag fick en känsla av att jag skulle bränna mig om vi rörde vid varandra. Jag lutade mig framåt och lade hakan mot knäna. Jag kände ett akut behov av att prata om Kuno. Det verkade vara bästa sättet att hålla den där besynnerliga känslan borta. Det surrade i mig precis som när jag brukade tänka på vampyrer. Jag visste att jag inte fick ge efter för den känslan. Då skulle marken öppna sig under mina fötter.¹⁰⁰

Kim känner att hon måste dölja sina känslor för Juliane genom att prata om den pojke som säger sig vara kär i. Genom att inordna sig själv och sitt begär i den heterosexuella matrisen riskerar hon inte att förlora i känsla av normalitet. Det handlar om ett upprätthållande och en rädsla för de känslor som Juliane väcker. Kim hävdar att hon har känslor för en pojke som hon endast betraktar på håll för att anpassa sig till den heteronormativa strukturen. I själva verket skräms Kim av pojkar och av manlighet. Hon undviker helst de pojkar som lever upp till manlighetsnormen och menar att den pojke som hon är kär i inte alls är som andra pojkar. Hos Kim finns också en rädsla för den manligt könskodade kroppen och efter att hon och några vänner diskuterat män och deras kroppar är hon rädd för att gå hem. Rädslan för våldtäkt är påtaglig: ”Jag kunde se en kall vit hand som grep efter min hals, ett svettigt skäggigt ansikte med glasartade ögon, en jättestor smutsig penis som skulle spränga sönder hela mitt underliv.”¹⁰¹ Kim är genomgående rädd för mäns makt och det sexuella tvång som hon skulle kunna utsättas för. Younger framhåller att i ett samhälle med en manlig dominans framstår lesbiskhet som ett befriande alternativ för att komma ifrån den dominerande manliga sexualiteten.¹⁰² Kims relation till Juliane gör att hennes intresse för pojkar avtar och hon pratar endast om pojkar för att dölja sin känslor för Juliane. Med Juliane känner Kim en närhet och en intimitet som hon aldrig känt för en pojke och detta blir en utmaning mot manlighetsdominansen och heteronormativiteten.

Kim är dock rädd för att vara konstig och annorlunda, som många i klassen redan tycks anse:

Jag tänkte på allt det där pratet om att Juliane och jag skulle gifta oss, och så undrade jag om jag var konstig som ville ta i henne. Ibland kunde det kännas som om någonting drog mig till henne. Då blev

100 Inger Edelfeldt, *Juliane och jag*, 1982, s. 143.

101 Edelfeldt, 1982, s. 65.

102 Younger, s. 50.

jag livrädd. Om nu alla misstänkte oss för att vara konstiga, så kanske det berodde på att vi faktiskt var konstiga. Jag, åtminstone. Men den kvällen njöt jag nästan av det.¹⁰³

Men det är inte endast negativa känslor som följer med begäret till Juliane utan det finns även något njutningsfullt i den samhörighet och närhet Kim känner, trots att begäret aldrig blir fysiskt tillsammans med Juliane. När Fritjof i *Tovan* rider bort tillsammans med Björn önskar istället Kim att ”vi alltid skulle vara tillsammans, Juliane och jag.”¹⁰⁴ Det finns alltså ett något mer öppet slut här och en stor förväntan på relationen mellan de båda flickorna hos Kim.

Samma doldhet och osynliggörande av begär finns gällande protagonisten Bim i *Draksommar*. Bim är en flicka som inte accepterar denna könsidentitet utan ser på sig själv som pojke. Omgivningen vill inte acceptera detta och hennes mamma menar att: ”samtidigt önskar jag att hon slutade att leka pojke jämt. Hon måste ju ändå acceptera att hon är flicka någon gång!”¹⁰⁵ Bims föräldrar ser således hennes önskan att bli sedd som pojke, och den känsla hon har av att vara pojke, som en lek och en övergående fas. I slutet av romanen känner Bim en enorm lycka då hon antas vara pojke av några främlingar och hon klipper också av och bränner också upp sina ”flickflätor”. Genom att klippa av och bränna sina flätor gör Bim motstånd mot den binära könsstruktur som vill tvinga henne in i ett flickskap som hon inte kan eller vill leva upp till. Transidentitet är inget som diskuteras här utan Bims känsla av att vara pojke förbises och avfärdas till största del av omgivningen. Trans var inte heller något som diskuterades mycket i samhället i stort vid denna tid utan detta kom främst med queer på 1990-talet.¹⁰⁶ Även om Bims uppror inte syns utåt finns det ändå en utmaning i att hon själv vill få definiera sig och välja sin könsidentitet.

I denna roman anses också Bims känslor för Madeleine, ett begär som dock endast antyds och som utvecklas i uppföljaren *Drakvinter* från 2000, som jag återkommer till. Bims vän Zackes föräldrar lever i en polygam relation med en tredje man, och denna normavvikelse kritiserar starkt av övriga karaktärer där heteronormativiteten och den heterosexuella matrisen upprätthålls till varje pris, oavsett känslor och önskningar hos de normutmanande. Här blir det tydligt att det är en viss heterosexuell relation som är önskvärd, liksom Rosenberg framhåller.¹⁰⁷ Det är nämligen en heterosexuell kvinna som här har sexuella och känslomässiga relationer med två män. Trots att de alla tre anser att relationen är positiv för dem väljer omvärlden att fördöma denna utmaning mot det traditionella tvåsamma äktenskapet. Dock återfinns de flesta utmaningar endast under ytan här och

103 Edelfeldt, 1982, s. 162.

104 Edelfeldt, 1982, s. 169.

105 Elvira Birgitta Holm, *Draksommar*, 1987, s. 71.

106 Norrhem, Rydström, Winkvist, s. 134.

107 Rosenberg, s. 91.

det är en tydlig backlash gällande lesbisk litteratur som inte kommer att brytas förrän sent 1990-tal.

Transtematiken återfinns även i Pohls *Janne min vän*. I denna beskrivs Janne i ett utifrånperspektiv och därför blir dennes känslor svåra att fånga. Berättelsen ses och berättas nämligen genomgående genom Jannes vän Kristers ögon. Kristers har ett begär efter Janne, som han tror är en pojke vilket aldrig problematiseras mer än att han hoppas att Janne inte ska känna att han är upphetsad när de ska sova bredvid varandra.¹⁰⁸

Janne avslöjas att vara flicka i slutet av romanen, efter att han mördats. Då uppdagas även att han i de perioder som han försvunnit arbetat som cirkusprinsessa, något som verkar ha skett under tvång. Flanagan tolkar det som om Janne mördas på grund av sitt val att klä sig genusöverskridande och ha utgett sig för att vara pojke.¹⁰⁹ Denna tolkning känns något radikal och min tolkning är att mordet på Janne helt enkelt grundar sig i hans försök att fly från den cirkus som han arbetat för. Dock platsar Jannes död in i den stereotyp som Jenkins och Cart identifierar för homosexuella karaktärer och som här också blir gällande för trans-karaktärer. Cart och Jenkins framhåller att socialt utanförskap eller död är vad som finns att vänta för många homosexuella karaktärer i ungdomslitteraturen.¹¹⁰ Janne blir mördad och lever sitt liv i fattigdom och ensamhet, utan någon familj. Trots att Janne har många vänner är det ingen som helt och fullt får komma nära honom och utanförskapet blir påtagligt.

Janne får under hela romanens gång bevisa sitt pojkskap på grund av hans spinkiga kropp och hans flickansikte och mer än en gång bräcker han de andra killarna i gänget. I Janne finns således både cirkusprinsessan i triåer och den våghalsiga pojken i en och samma kropp. Om Jannes egen identifikation och vilka anledningar han har att klä sig som pojke, identitetsmässiga eller för att kunna hålla sig undan cirkusen blir aldrig utrett. Det finns i alla fall en tydlig queer utmaning i detta att Janne passerar både som flicka och pojke och dessutom i två extrema genusgestaltningar. Flangan framhåller att romaner med transtematik ofta ses som förklädnadsromaner och därför förbises.¹¹¹ Det som stärker analysen att Janne vill något mer än att förklä sig är hans starka vilja att passera som pojke i alla sammanhang och därför förstärker han pojkskapet mer än han behövt. Han bevisar om och om igen att han är en ”riktig” pojke inom de ramar som gänget sätter upp, som att vara våghalsig, modig och klara utmaningar i form av att balansera på ett broräcke.

Såväl Bims som Jannes könsöverskridande och vägran att anpassa sig till sin kroppsliga könsidentitet är utmanande mot den heterosexuella matrisen som bygger på att det finns två tydligt

108 Peter Pohl, *Janne, min vän*, 1985, s. 209.

109 Flanagan, s. 61.

110 Cart och Jenkins, s. 6.

111 Flanagan, s. 13.

åtskilda kroppar som begär varandra. Genom att Janne och Bim antar ett annat genusuttryck än vad som förväntas med deras biologiska kroppar utmanas denna matris. Jannes strävan efter att passera som pojke vilket performativt gestaltar genom att vara mest våghalsig och kaxig. Även Bim utmanar performativt genom att klä sig som en pojke och uppträda som en traditionell pojke, vilket stör omgivningen och den heteronormativa strukturen.

Om den lesbiska ungdomslitteraturen blir mer tillbakadragen under denna tid blir den manliga homosexuella relationen mer explicit i sitt uttryck i den enda roman som återfinns under detta årtionde. I Collarps *Tårar för Alexander* blir kärleken mellan Alexander och hans kärlek Alexander fysiskt uttryckt i detaljerade sexskildringar. Heteronormativiteten utmanas av denna synlighet men trots detta är det ingen lycklig kärleksberättelse som tecknas. Alexander försöker inordna sig i den heterosexuella strukturen genom att ha förhållanden med flickor men detta fungerar inte, utan han ses som konstig och udda och hans sexualitet ifrågasätts och Alexander mår dåligt av att låtsas vara något han inte är. Han får till slut nog och menar att han vägrar att inordna sig och leva i hemlighet resten av livet.¹¹² Han och pojkvännen väljer att leva tillsammans i Berlin men påfrestningarna och trycket från omvärlden blir allt för stora. Pojkvännens föräldrar gör allt för att jaga hem Alexander till Sverige, även mot betalning. Trots att Alexander och Alexander vill stå upp för sin kärlek slutar det hela i inordning då den senare Alexander förlovar sig med sin före detta flickvän och Alexander blir ensam och olycklig kvar och lever närmst som prostituerad på Berlins gator. Deras öppenhet straffas med inordning och utstötthet och deras relation förminskas ständigt som något som ungdomar håller på med, innan de mognar. Liksom Anders i Holms trilogi blir straffet för utmaningen och normbrotten omfattande. Dessa två Alexander blir till två i raden av homosexuella, olyckliga karaktärer i den svenska ungdomsboken. Såväl Rosenberg som Cart och Jenkins påtalar att homosexuella karaktärer i kulturella produkter ofta framställs som ensamma och utstötta.¹¹³ Jag har uppmärksammat att det finns tre vägar som står till buds för de homosexuella karaktärerna i min undersökning. Den första är att inordna sig i normen, förneka sin sexualitet och leva enligt den heterosexuella normen och därmed få ett olyckligt liv. Det andra alternativet är att stå upp för sig själv och sin sexualitet men detta bestraffas med social utstötthet eller andra traumatiska upplevelser. Den tredje är anpassning, att leva i hemlighet och dölja sin sexualitet och låtsas att till exempel den tvåsamma relationen med en annan man endast är vänskap. De tre vägarna som står till buds gällande livsval för karaktärerna är inga positiva alternativ utan heteronormens tvingande struktur blir tydlig här. Det är således ingen positiv bild av att vara och leva som homosexuell som blir synlig i romanerna och heteronormens påtaglighet är stark.

112 Björn Collarp, *Tårar för Alexander*; 1985, s. 108.

113 Rosenberg, s. 23, Cart och Jenkins, s. 6.

HBT-ungdomsromanen präglas av en backlash under detta årtionde då lesbiskhet endast ansas under ytan i samma anda som på 1950-talet och de manliga homosexuella karaktärerna gör allt större utmaningar men motståndet och inordningen blir desto hårdare. Det största framsteget får sägas vara att transungdomar börjar dyka upp i materialet, även om dessa utmaningar är små så finns de där. Bisexualitet syns fortfarande inte i den svenska ungdomsromanen.

1990-talet – Om att våga

Öppenhet i media, Pridefestivalen och kändisar som kommer ut som homosexuella i offentlighet är några av de saker som präglar samhället gällande HBT under 1990-talet.¹¹⁴ Bisexualitet har alltid varit mer osynliggjort än homosexualitet men med queerrörelsen börjar detta bli mer uppmärksammat, vilket även gäller för transpersoner.¹¹⁵ Norrhem, Rydström och Winkvist lyfter fram att homosexualiteten anammats i samhället som en ungdomlig och bekymmersfri livsstil, genom den bild som media reproducerar med melodifestivalen, tidningen QX och gaygalan som sänds i TV. Dessa evenemang och de förebilder som finns i form av öppet homosexuella kändisar har bidragit till denna förändring.¹¹⁶ Under 1990-talet publicerades sex ungdomsromaner som har någon form av HBT-tema eller motiv. Dock är det endast i hälften av dem som det är protagonisten som definierar sig som homo- bi eller transexuell. De romaner som ges ut under 1990-talet är Hans Olssons *Spelar roll* (1993) och *Smitvarning* (1999), Håkans Lindqvists *Min bror och hans bror* (1993) samt *Dröm att leva* (1996), *Kattskorpor* (1994) av Katarina von Bredow och Marika Kolterjahns *I väntan på liv* (1999).

I de två romanerna *Smitvarning* och *Kattskorpor* är det föräldrakaraktärerna som är homosexuella. Homosexualiteten framstår inte som lika problematiskt i dessa utan det är vuxna människor som valt att leva ihop, utan att det ifrågasätts i någon högre grad då det inte främst är detta som handlingen kretsar kring utan detta finns med som ett motiv bland flera andra. Homosexualitet blir i vuxenvärlden mindre problematisk och mer införlivad i normen än de unga HBT-karaktärerna i denna undersökning.

I *Kattskorpor* får Felicia frågan om det känns konstigt att ha två pappor: ”Felicia såg häpet på honom, för det var säkert många som undrade och pratade bakom hennes rygg och en hel del gliringar hade hon fått i skolan, men det var väldigt sällan någon gav sig till att fråga så där rakt ut”.¹¹⁷ I skolan får Felicia höra att hennes hemmiljö är annorlunda, men dessa homofoba påhopp är inget som Felicia tar hårt på och inget som omgärdar den annars positiva syn på hennes hemmiljö.

114 Norrhem, Rydström, Winkvist, s. 144.

115 Norrhem, Rydström, Winkvist, s. 134, 148-149.

116 Norrhem, Rydström, Winkvist, s. 155-156.

117 Katarina von Bredow, *Kattskorpor*, 1994, s. 38-39.

Hon får ta stor del i de vuxnas problem trots sin unga ålder och när pappans pojkvän lämnar hemmet på grund av otrohet diskuterar pappan med Felicia om att det är svårt att klara sig helt utan kvinnor.¹¹⁸ Även här skymtar bisexualitet som aldrig benämns som annat än homosexualitet. Bisexualitet som sexuell identitet är genomgående osynliggjord då det gäller begrepps användning, men detta gäller också till stor del för trans.

I *Smitvarning* får Angel minnen från sin barndom och av en slump möter han Gustav, pappans ex-pojkvän. Han och Gustav börjar återknyta någon form av kontakt och Angel försöker reda ut varför Gustav försvann ur hans liv. Gustav i sin tur sörjer att han inte fick fortsätta träffa Angel när dennes pappa flyttade till Chile. Fokus här ligger inte på att Angels pappa haft en relation med en annan man, men det finns en tystnad kring hela Angels barndom då hans vänner inte ens vet att han har en pappa och än mindre om dennes sexualitet. Den heteronormativa strukturen blir inte lika påtaglig då det är föräldragenerationen som har relationer som bryter mot denna. Dock kan detta ha sin förklaring i att det inte är sexualiteten som är fokus i romanernas handling här utan föräldrarnas relationer finns snarare med i utkanten av berättelserna som kretsar kring ungdomarnas egna heterosexuella relationer.

I *Min bror och hans bror* är det inte heller huvudkaraktären som är homosexuell. Trots detta är det en form av komma ut-historia. Jonas hittar sin döda brors dagbok, den bror som dog innan han föddes. En kärlekshistoria börjar nystas upp kring brodern och en pojke vid namn Petr. Brodern Paul dog i en tågolycka och mamman har alltid trott att han stod på järnvägsrälsen och drömde om någon flicka.

Bergdahl talar om tystnad i lesbiska romaner och denna tycks även vara gällande för HBT-romaner i stort. Jonas hemlighåller det han fått veta om sin bror för att föräldrarna inte ska behöva få reda på sanningen, vilket skulle förändra bilden av brodern. Det är således en komma ut-process i efterhand som trots allt omgärdas av osynliggörande och tystnad för att inte bryta föräldrarnas heteronormativa syn på sin son. De tillbakablickar av Paul och Petr omgärdas också av hemlighetsmakeri och när Petr tar i Paul offentligt rodnar denne ”och blev rädd att någon kanske skulle se.”¹¹⁹ Samma rädsla som i romaner från 1970-talet lever kvar in på 1990-talet. Rädslan är förknippad med offentlighet och synlighet. Kärlekshistorien slutar mycket dramatiskt med att Paul tror att Petr dör i en brand, något som uppdagas var felaktigt och att han endast var skadad i branden. Innan Paul hinner få reda på detta dör han själv i tågolyckan. Det blir inget lyckligt slut här utan liksom i *Tårar för Alexander* slutar det hela i misär och olycka. Precis som Cart och Jenkins

118 Bredow, s. 62.

119 Håkan Lindqvist, *Min bror och hans bror*, 1993, s. 103.

lyfter fram gällande att många homosexuella karaktärer dör i ungdomsromaner slutar den lyckliga kärlekshistorien för de två pojkarna med att den ene skadas och den andra dör. Heteronormen genomsyrar romanen här och lämnar inte utrymme för lyckliga homosexuella karaktärer.

Livet för Alexander i *Spelar roll* är problematiskt och hans komma ut-process kantas av rädsla för omvärldens reaktioner och också rädslan för att bli sedd som onormal. Alexander vet att det finns fler som är som han: ”De finns ju i massor, överallt, det har jag sett på TV. Fel av mig: Vi finns överallt. Ja, vi finns överallt men exakt var?! Var jag ensam bland Eriksbergsskolans femhundra elever? Fanns det inte en enda liten böj gömd i ett hörn någonstans?”¹²⁰ Den synlighet som Norrhem, Rydström och Winkvist lyfter fram som karakteristisk för HBT-frågor under 1990-talet blir synlig här. Alexander förstår att det finns fler än honom som är homosexuella i samhället men det gör inte att han känner sig mindre ensam på högstadieskolan, det som utgör hans värld. Alexanders utanförskap är påtagligt trots att han är medveten om att det finns fler som han i samhället och trots att han i skolan har många vänner och är populär. Utanförskapet behöver således inte gestaltas av ett fysiskt utanförskap utan kan vara en känsla av att inte passa in i normen och att inte kunna vara sig själv inför vännerna.

Alexander försöker liksom Alexander i *Tårar för Alexander*, Jim i *Duktig Pojke* och Bengt i Martins trilogi att leva upp till de heteronormativa förväntningar som ställs på honom. Alexander är populär hos tjejerna och för att inte göra människor runt om misstänksamma och för att själv få känna lite närhet hånglar han med en tjej på en fest och han inleder också en relation med en flicka i klassen.¹²¹ Alexander inser att han inte kan leva så: ”Jag var svekfull mot alla – inklusive mig själv.”¹²² och vidare att han inte tvivlar på vem han är utan: ”Jag visste vem jag var – en kille som gillade killar.”¹²³ Trots att Alexander är säker på sin sexualitet försöker han att anpassa sig till den heterosexuella matrisen och gång på gång blir han besviken på sig själv. Han vågar helt enkelt inte ge en annan bild av sig själv inför omgivningen än den populära killen som har lätt att skaffa flickvänner. Magnusson tolkar *Spelar roll* annorlunda och lyfter inte fram de problem som Alexander brottas med utan gör en koppling till hur det litterära fältet utvecklats och att letandet efter ett parförhållande karakteriserar dessa romaner.¹²⁴ Dock anser jag att Magnusson gör en förenklad analysen av romanen då Alexander främst brottas med känslor av att inte passa in, att ljuga för sin omgivning och det tvång som heteronormen ställer på honom. Men visst längtar Alexander efter att få bli älskad, precis som Magnusson framhåller, och han är kär i en pojke i

120 Hans Olsson, *Spelar roll*, 1993, s. 54.

121 Olsson, 1993, s. 240-244.

122 Olsson, 1993, s. 248.

123 Olsson, 1993, s.251.

124 Magnusson, s. 72-73.

skolan och när de två möts tänker han:

Hade Anders varit Maria, Ann-Louise eller Tina Who hade jag nu som den naturligaste saken i världen berättat, gett honom ett menande leende, sagt något som visat att jag var intresserad, kanske lagt en hand på hans axel och kysst honom på kinden. Eller munnen. Vi hade kramats. Sagt godnatt. Gett varandra en puss till innan vi skilts åt. Nu stod jag här som ett fån och ville ha och ha och ha och det enda jag kunde göra var att låtsas som ingenting, säga ett hej då, vi kanske ses.¹²⁵

Alexander hejdas av den heterosexuella strukturen. Han vet hur han normativt hade förväntats att handla om det var en flicka han ville förföra, men när det är en pojke vet han inte hur han ska kunna visa sina känslor. Mallen för heterosexualiteten är klar men när det gäller homosexualitet har han inga referenspunkter och det hela slutar med att pojkarna skiljs åt utan att något skett. Här blir det tydligt hur osynliggjord homosexuella relationer är för Alexander, han vet inte hur han ska kunna eller göra för att visa känslor för någon av samma kön.

När Alexander möter en kille på en fest och hånglar med denne blir det inte de lyckokänslor han förväntat sig, utan den första glädje han känner byts snart i: ”Skam och äckel. Jag hånglar med en grabb. Eller vad då, han hånglar med mig, det är inte mitt fel! En främmande grabb. Ta mig härifrån. Var är the end-skylden?”¹²⁶ Trites talar om att: ”Togheter, pain and pleasure fashion a matrix of power in which each of the gay characters in these novels functions.”¹²⁷ För Alexander byts njutningen snart i smärta då han får panik över att någon ska få reda på vad han gör. Han känner också äckel inför hela situationen och han flyr panikartat det han så länge längtat efter, närheten med en annan pojke. När Alexander tar steget och lever ut sina uppdämda känslor blir heteronormativa gränser hindrande för att han ska kunna njuta av situationen, här finns en tydlig maktaspekt i den heterosexuella strukturen.

Mikael i *Dröm att leva* har nyss förlorat sin pappa som dött i en olycka på arbetet. Hans sommar inleds därför inte särskilt glatt förrän Theo dyker upp av en slump och Mikael undrar över hur han ska våga och lyckas ha den styrkan att vara den han innerst inne är utåt.¹²⁸ De båda pojkarna inleder en kärleksrelation och Mikael säger ”Jag har önskat det här så länge, men aldrig, aldrig vågat. Inte förrän nu”.¹²⁹ I denna roman menar Mikael att det krävs styrka att vara den han är och en karaktär uttrycker homofoba åsikter i boken men istället för att tysta ner homosexualitet, tystas homofobin genom att avfärdas som fel och inskränkt. I både *Min bror och hans bror* samt *Dröm att leva* finns det explicita sexskildringar liksom i *Spelar roll* som också utmanar den heterosexuella matrisen och som slår undan den doldhet som till stor del funnits tidigare. I de båda förra finns dock ingen av den

125 Olsson, 1993, s. 306.

126 Olsson, 1993, s. 289-290.

127 Trites, s. 104.

128 Håkan Lindqvist, *Dröm att leva*, 1996, s. 137.

129 Lindqvist, 1996, s. 151.

skam och äckelkänslor som Alexander i *Spelar roll* känner. De sexuella skildringar om återfinns är i stället fyllda av njutning, lustfylldhet och nyfikenhet men skillnaden här ligger i att dessa sexuella akter utspelas inom en etablerad tvåsamhet och inte med en främling. Liksom i den heterosexuella kulturen, som Rosenberg framhåller är det den tvåsamma kärleken som föredras.¹³⁰ En god sexualitet utspelar sig inom en etablerad tvåsamhet och dålig sexualitet genom tillfälliga förbindelser, detta blir bilden i den svensk HBT-ungdomsromanen. De karaktärer som njuter av sex har en fast relation medan Alexander i *Spelar roll* äcklas av fysisk närvaro med den tillfälliga bekant som han hånglar med på en fest. Här blir det tydligt hur vissa normer reproduceras i den svenska ungdomsromanen.

Mikael är olycklig på grund av faderns död och inte på grund av sin sexualitet, det är snarare så att känslorna för Theo får honom att bli lycklig och känna sig stark. *Dröm att leva* måste ses som den första lyckliga skildringen av en homosexuell karaktär i den svenska ungdomslitteraturhistorien. Här finns inga tankar kring normalitet eller rädsla för omvärldens reaktioner under det är kärleken till Theo som är i fokus. Detta blir till en stark utmaning mot den dominerande heterosexuella kulturen då Mikael med sin öppenhet blir starkare och lyckligare.

Martha i *I väntan på liv* känner sig ensam och missförstådd både i skolan och av sina föräldrar och hon längtar efter en riktig vän: ”Det borde ju finnas någon som jag någonstans i världen.”¹³¹ I skolan pratar de andra flickorna endast om pojkar, något som inte intresserar Martha och som förstärker hennes känsla av utanförskap. Hon börjar att umgås allt mer med en flicka i klassen och Martha börjar fundera över sina känslor för henne:

Sakta började jag inse att det inte bara handlar om att ha känslor för någon. Det kallas någonting också. Homosexuell. Lesbisk. Vilka hemska ord! I alla fall om det skulle röra mig! Jag kan inte ta orden i min mun. Och jag känner starkt att jag inte vill kallas någonting sådant. Jag är inte sådan. Jag har alltid varit heterosexuell, jag har aldrig tänkt att det där med homosexualitet skulle kunna handla om mig.¹³²

I väntan på liv är den första ungdomsromanen sedan *Tovan* 1974 med en uttalat lesbisk portagonist, trots att det ligger 25 år mellan de två romanerna brottas Martha med exakt samma problem som Fritjof. De känner samma avsmak för begreppen och för att själv definiera sig som homosexuell eller lesbisk. Bergdahl framhåller dock att Martha är i en mindre utsatt position än Fritjof då det finns ett sammanhang att vända sig till och en större öppenhet.¹³³

Liksom flertalet av huvudkaraktärerna i denna undersökning som känner ett samkönat begär

130 Rosenberg, s. 91.

131 Marika Kolterjan, *I väntan på liv*, 1999, s. 8.

132 Kolterjahn, s. 49.

133 Bergdahl, s. 261.

försöker Marta att dölja detta genom att inleda en relation med någon av motsatt kön. Marta blir tillsammans med Per men det känns fel nästan med en gång: ”Jag orkar inte känna hans händer överallt på mig. Känner mig fångad, instängd, som ett djur i bur. Känner mig så fruktansvärt fel i sammanhanget.”¹³⁴ Liksom i *Duktig pojke* används instängdhet, stängsel och burar som en metafor för hur tvingande den heterosexuella normen är och hur den verkar och får karaktärerna att känna sig fel. Det är således en utveckling här som visar på att strukturen tvingar karaktärerna att må dåligt och känna sig fel och att det inte är själva den sexuella identiteten som är problematiskt, vilket ligger i linje med annan forskning på området.

Martha vill inget hellre än att känna sig normal och hon känner också en större tillhörighet med klasskamraterna då hon ingår i en heterosexuell relation: ”De andra i skolan börjar nog betrakta mig som mera normal nu, när jag också har ett förhållande.”¹³⁵ Men hon lyckas inte helt upprätthålla detta nya, i alla fall inte inför sig själv: ”Jag vill vara kär i Per, jag vill ha ett fungerande förhållande. Och ändå längtar jag å mycket efter Rita.”¹³⁶ Till slut inser Martha att hon inte kan fortsätta att försöka leva upp till de heteronormativa förväntningar som ställs på henne och hon söker sig till RFSL-ungdom där hon hamnar i ett sammanhang med andra ungdomar som är lika henne. Hon möter också Rebecka som hon blir tillsammans med, men detta gör inte att hon vågar vara öppen med sin sexualitet utan oroar sig för att berätta i skolan: ”En del skulle nog inte bry sig, men några skulle nog tycka att det är konstigt, onaturligt, fel...och äckligt. Jag vill inte vara sådan inför dem.”¹³⁷ Trots att Martha insett att hon är lesbisk och lever i en samkönad relation är rädslan för att betraktas som onormal och äcklig alltför stark för att hon ska kunna vara öppen, i skolan blir Rebecka i berättelserna istället till hennes vän. Martha talar till slut med en vän och tänker att hon någon gång måste våga leva öppet och självklart som alla andra. Hon vill inte heller vara osynlig längre men när romanen avslutas har hon inte vågat fullt ut. Detta är samma smusslande och hemlighållande anpassning som i 1970-talets romaner med manliga homosexuella karaktärer. När dessa till viss del utvecklats och blir fler till antalet har den lesbiska romanen inte kommit längre i utvecklingen än vad dessa gjort på 1970-talet. Det syns en ojämn utveckling här.

Younger menar att många lesbiska ungdomsromaner placerar kärleken mellan flickor i fokus men att i princip inget fokus finns på passionen.¹³⁸ Detta är också symptomatiskt i de romaner som ingår i min undersökning. Medan litteraturen med manliga homosexuella karaktärer får allt fler explicita skildringar av sex och fantasier om sex lyser dessa med sin frånvaro i den lesbiska

134 Kolterjahn, s. 66.

135 Kolterjahn, s. 62.

136 Kolterjahn, s.63.

137 Kolterjahn, s. 132-133.

138 Younger, s. 55.

litteraturen. Martha tänker: ”Vad är sex? Ingenting! Man kan ha kroppskontakt utan sex.”¹³⁹ då hon inte vill riskera några överträdelser i i vänskapen med Rita. När Martha och Rebecka sedan blir fysiska med varandra skildras inget mer än kyssar: ”hon är helt nära mig, hennes kropp är intill min. Vi kramas fumligt. Hon kysser mig, först på halsen, sedan på kinderna, sist på munnen. Det känns konstigt, ovant. Kan verkligen tjejer kyssa varandra? Det faller utanför allt jag lärt mig.”¹⁴⁰ Mer explicit än så här blir det inte mellan Martha och Rebecka, en stark kontrast mot de explicita skildringar som återfinns i 1990-tals romanerna med en manlig homosexuell karaktär. Martha har inte lärt sig att kärlek kan se ut på något annat vis än den heterosexuella och därför känns det ovant att kyssa en tjej, mer ovant än en kille, trots att hon inte känner något för det motsatta könet. Här syns den tvingande heterosexuella kulturen som är svår att bryta.

Fortfarande präglas romanerna under 1990-talet av en stark oro hos karaktärerna för att inte passa in, för att ses som äckliga och fel. Men det har börjat skönjas en utveckling, inte minst med Mikael i *Dröm att leva* som inte låter sig hindras utan blir lycklig genom sin relation med Theo. Trots att Marta i *I väntan på liv* lever i ett lesbiskt förhållande och har hittat ett sammanhang genom RFSL känner hon sig delvis ensam då hon inte kan eller vågar vara öppen i skolan, den miljö där hon spenderar en stor del av sin tid. 1990-talet präglas fortfarande av starka gränser och en hindrande heteronormativitet även om utmaningarna och synligheten blir allt större. Bilden av homosexualitet som en bekymmersfri och ungdomlig livsstil som Norrhem, Rydström och Winkvist identifierar under 1990-talet avspeglas inte i ungdomslitteraturen.¹⁴¹ Mikael i *Dröm att leva* är den enda karaktär som är helt lycklig i sin relation annars lyser de lyckliga och framförallt bekymmersfria kärleksrelationerna med sin frånvaro i den svenska HBT-ungdomsromanen.

Det tidiga 2000-talet – I brytpunkten

Under 2000-talet kommer det ut mängder av ungdomslitteratur med HBT-tema. Undersökningen sträcker sig endast fram till 2001 då den starka utvecklingen tar fart. Åren 2000-2001 publicerades fem romaner med HBT som tema eller motiv. Nästan lika många som det tidigare publicerats under hela årtionden. Av Ingrid Sandhagen publicerades *En av dem* (2000) samt *Den jag är* (2001) och av Ylva Karlsson *Dit man längtar* (2000) vidare utkom *Drakvinter* av Elvira Birgitta Holm och *Sandor Slash Ida* av Sara Kadefors (2001). Liksom ungdomslitteraturen med HBT-tematik får mer plats och allt fler titlar publiceras ökar synligheten av HBT i samhället i stort. Frågor om

139 Kotlerjahn, s. 42.

140 Kolterjah, s. 102-103.

141 Norrhem, Rydström, Winkvist, s. 155-156.

partnerskap och äktenskap för homosexuella var frågor som diskuterades i det tidiga 2000-talet. Dock menar Norrhem, Rydström och Winkvist att öppenheten också fått negativa effekter i form av hatbrott och stark homofobi.¹⁴²

Sandhagens *En av dem* följer den mall som går att uttyda och som är vanlig i böcker med en homosexuell pojke som protagonist. Mikael har varit mobbad hela sin skolgång men byter i högstadiet skola och får en chans att ändra på sitt liv. Han längtar efter att få bli sedd som normal och försöker skapa denna känsla av normalitet. Mikael försöker också inordna sin sexualitet i normaliteten genom att ha sex med sin bästa vän Lisa:

Han kupar handen över kullen närmast, trycker lätt mot det mjuka och känner bröstvårtan dra ihop sig under handflatan. Han försöker verkligen, skickar ner och binder ihop alla tankar runt snoppen, men den ligger som en död fågelunge i kalsongerna.¹⁴³

Mikael blir förtvivlad över att han inte känner något begär till Lisa, eller andra flickor för den delen. Hans ansträngningar att anpassa sig till normen är förgäves och inger honom en känsla av utanförskap. Rosenberg menar att heterosexualiteten kräver homosexualiteten som sin negativa motpol för att upprätthållas som norm.¹⁴⁴ Detta blir tydligt här då homosexualitet framställs som något som måste övervinnas och tystas ned för att karaktären ska passera som normal, detta förfarande är återkommande i flera romaner från undersökningsperioden. Den heterosexuella normen förstärks genom att de homosexuella karaktärerna så starkt längtar efter att ingå i denna utan att lyckas. När karaktärerna själva framhåller sina känslor av att vara onormala och fel i sammanhanget blir deras sexualitet inte till någon utmaning utan en inordning och ett godkännande av sig själva och den egna sexualiteten som avvikande. Rosenberg menar att heterosexualitet kräver homosexualitet som sin negativa motpol för att etableras som det normala och rätta sättet att leva, vilket reproduceras här.¹⁴⁵ Paradoxalt nog förstärker romanerna den heterosexuella normen. Dock finns det två sätt att se detta på. Younger lyfter till exempel fram att lesbiska ungdomsromaner ofta belyser hur tvingande den heterosexuella normen är.¹⁴⁶

Mikaels utanförskap förstärks också av hans genomgående känsla av ensamhet: ”Det är som om han lämnar kroppen och ser sig själv lite snett ovanifrån. Automatiskt börjar det gamla mantrat att gå runt i huvudet. Ensam bland tio, ensam bland tjugo, ensam bland hundra miljoners jävlar.”¹⁴⁷ När Mikael börjar sin nya skola möter han Joel och inser att det finns flera som är som honom, de två

142 Norrhem, Rydström, Winkvist, s. 134-135, 157.

143 Ingrid Sandhagen, *En av dem*, 2000, s. 17.

144 Rosenberg, s. 17.

145 Rosenberg, s. 102.

146 Younger, s. 71.

147 Sandhagen, 2000, s. 110.

pojarna inleder en kärleksrelation. När Mikael hamnar i det nya sammanhanget med Joel avtar också känslan av att vara ensam och avvikande. Sammanhanget blir avgörande för att känslan av normalitet ska infinna sig, även om den aldrig tycks uppnås helt i romaner med denna berättarstruktur. Wickens diskuterar i sin studie av normavvikande ungdomslitteratur om hur det historiskt sett varit så att homosexualitet utmålats som ett problem i denna typ av litteratur men att det skett en förändring och att homofobi istället målas upp som problemet i de senare romanerna.¹⁴⁸ Denna utveckling är delvis synlig också i de svenska ungdomsromanerna men år 2000 är det samma känsla av att inte passa in och att vara avvikande som omgärdar den homosexuella karaktären och strukturen som sådan diskuteras inte öppet, denna kritik var tydligare under 1970-talet. De positiva skildringarna av en homosexuell ung karaktär är ett undantag i den svenska litteraturhistorien. Endast Mikael i *Dröm att leva* ser sin sexualitet som positivt fullt ut.

I *Dit man längtar* blir också den förtryckande heterosexuella strukturen synliggjord men det finns också en kritik mot den. *Dit man längtar* är en framtidsskildring av ett Sverige som präglas av enorma klassklyftor där fattigdomen är utbredd. Hedvig är en överklass tjej som lever i ett område omgärdat av vakter, murar och stängsel. En dag kommer hon i kontakt med några människor som lever långt ifrån den rikedom som hon är van vid, bland dem finns också Marija. När Hedvig får känslor för Marija gestaltas dessa av en dubbelhet:

Sen går hon ut, ut på klipporna och hon tänker på Marija och en bit bort är Marijas rygg och hon blir varm och glad och hjärtat slår i henne och hon tänker att hon tycker om Marija, att hon tycker om henne så mycket och hon vill springa dit bort, till Marija, men hon hejdar sig, håller sig fast med tårna nere i marken och hon är nästan rädd. Hon tänker att hon inte får, att Marija är en tjej och när Marija ler mot henne sent på eftermiddagen ler hon inte tillbaka.¹⁴⁹

Hedvig tänker att hon inte får för att Marija är en tjej. Vem som hindrar detta uttalas inte men det är tydligt att hon aldrig sett sig själv som i något annat än en heterosexuell relation och den heterosexuella normen är så stark att hon känner att hon inte får. När Hedvig ändå har tagit steget och inlett en relation med Marija tillåter hon inte normen att förminska deras kärlek utan lämnar sin familj som är emot relationen och lever med Marija. Trots att *Dit man längtar* är en framtidsskildring utmanas inte normerna mer än i övriga romaner i undersökningen utan det är samma homofobi som gestaltas och samma snäva gränser för vilken sexualitet samt kärlek som är accepterad. Det som kan ses som en utveckling här är dock att Hedvig inte i lika stor utsträckning som tidigare lesbiska karaktärer ägnar sig åt att oro sig över att vara onormal eller fel även om hon hela tiden förhåller sig till omvärldens homofoba inställning och ibland har svårt att se sig själv i en

148 Wickens Corrine M, s. 153.

149 Ylva Karlsson, *Dit man längtar*, 2000, s. 87.

normbrytande relation, trots att hon ingår i en.

Sandor slash Ida som är en traditionell kärlekshistoria mellan en flicka och en pojke som har känslor för varandra men missförstånd och olikheter kantar berättelsen och vägen fram till en relation blir snårig. Sandor dansar balett och är utanför och retad i skolan. Ett gäng med pojkar i klassen kallar honom ständigt för ”bög” på grund av dansen och att han på många sätt inte lever upp till kraven på manlighet som ställs. Sandor skulle kunna vara en i raden av utstötta homosexuella karaktärer då sättet han bemöts på och utanförskapet gestaltas liknande som för HBT-karaktärer men istället visar det sig att det är Valle, en av killarna i gänget som retat Sandor som är homosexuell. Genus och sexualitet kopplas starkt samman här. Sandor utför inte performativa handlingar enligt den manliga normen då han väljer balett framför fotboll och håller sig undan från macho-gänget i skolan. Valle däremot lever upp till alla manlighetskrav performativt. När dessa två karaktärer uppträder samtidigt blir detta till en stark utmaning mot den heterosexuella matrisen. Sandor korsar gränser för manlighet och Valle utmanar matrisen genom att uppträda som en förväntad heterosexuell man men genom att ha ett begär som bryter matrisen. Genom att inte följa den traditionella berättarstrukturen i HBT-romaner och låta den heterosexuella killen vara utsatt och ensam och macho-killen med massor av kompisar vara homosexuell vänder Kadefors på fördomarna och gör också något nytt och mindre stereotypt gällande sexuell identitet till skillnad från många HBT-romaner för unga som följer en mall med den olyckliga och utstötta homosexuella ungdomen.

Valle inser att han varit en idiot som låtit sig hindras och tystas av omgivningen och skaffar sig ett sammanhang genom RFSL. Tydligt blir här, liksom i Kolterjahns *I väntan på liv*, att tillhörigheten och sammanhanget oftast får sökas utanför den vardagliga miljön, så som skolan, där känslan av utanförskap oftast kvarstår. Ambjörnsson menar att heteronormativiteten verkar genom att upprätthålla gränser mellan heterosexualitet och homosexualitet eller snarare mellan normgivande heterosexualitet och allt som faller utanför denna.¹⁵⁰ Detta resonemang blir tydligt här då karaktärerna får söka sig bortom den vardagliga miljön som kantas av heteronormativitet för att finna ett sammanhang där de kan uppnå en känsla av normalitet, som dock inte alltid går att flytta mellan de olika kontexterna utan känslan av normalitet blir istället kontextbunden. Samhörighet och känslan av normalitet som skapas i dessa sammanhang ger en styrka och en tillfällig paus från heteronormativa sammanhang men lyckas inte påverka heteronormativiteten och det utanförskap som denna skapar till exempel i skolmiljön.

Under 2000-talets första år utkommer två romaner med transtematik. *Drakvinter* är en fristående fortsättning på *Draksommar* av Elvira Birgitta Holm som diskuteras i kapitlet om 1980-talets HBT-

150 Ambjörnsson, s. 61.

romaner. I *Drakvinter* kallas Bim för lesbisk av skolkamraterna och hon har starka känslor för sin vän Madeleine och Bim tänker: ”Om hon varit pojke skulle det inte ha varit något särskilt med att hon tyckte om Madeleine. Det skulle inte haft ett särskilt namn, ett namn att håna och skratta åt.”¹⁵¹ Bim känner sig hindrad av heteronormativiteten och i detta ligger en kritik. Bims förhållningssätt påminner något om Marias i *Sju flickor* då hon inte ser sig själv som fel utan ser sina känslor som naturliga och ser strukturens begränsningar som felaktiga istället. Här blir Wickens iakttagelser aktuella då homofobin ses som problematisk och inte sexualiteten.

Bim definieras utifrån som en flicka men i själva verket känner hon ingen samhörighet med denna könstillhörighet utan ser sig själv som och känner sig som en pojke. Omgivningens bemötande av Bims begär och känslor blir genast att placera henne som lesbisk då de ser henne fullt ut som flicka och att Bim skulle vara transsexuell är inget som diskuteras i dessa termer utan Bims önskan och känsla av att vara pojke avfärdas främst som en konstig idé. Bim är utstött och mobbad dels på grund av att hon vägrar att anpassa sig till normen. Det vill säga att hon performativt inte gestaltar sig som flicka varken utseendemässigt eller utifrån sitt handlande. Hon uppträder som en traditionell pojke och har också intressen som traditionellt kopplats till pojkskap, denna utmaning bestraffas genom utfrysning och hån. Det som inte platsar inom heteronormen blir istället avvikande och därmed fel och obegripligt i detta sammanhang.

Genomgående används hon som pronomen om Bim då andra karaktärer omtalar henne och i flytande text, vilket än mer placerar henne i facket flicka trots att hennes egen definition inte ser ut så. Bim menar att hon inte vet vem hon är och hennes bäst vän Zacke svarar. ”Du är Bim” varpå Bim menar: ”Eller Jim, eller Tim eller Tintin, vad spelar det för roll?”¹⁵² Bim befinner sig i de tidiga tonåren på gränsen mellan barndom och vuxenhet och hennes identitet formas och omformas. Kön och genusuttryck får en allt större betydelse för identiteten och omvärlden ser henne endast som begriplig om hon är en flicka. Denna fasta uppfattning om kön gör att Bim inte vet vem hon är och tycker inte att det borde spela någon roll för omgivningen om hon vill vara flicka eller pojke. Utmaningen i denna roman ligger i att Bim står fast vid att vara pojke och det blir då strukturens begränsningar som framställs som felaktiga. Omvärldens tystnad och vägran att anpassa sig efter Bims önskemål gör dock att hennes könsidentitet som pojke osynliggörs.

Joakim i *Den jag är* har ett behov av att klä sig i kvinnokläder då och då. Denna form av transtematik är annorlunda än för Bim ovan då Joakims behov placeras inom transvestism vilket betyder att han inte vill förändra sin kroppsliga könstillhörighet utan har ett behov av att klä sig som kvinna vid vissa tillfällen. För Joakim är det dock problematiskt och han vet inte hur han ska

151 Elvira Birgitta Holm, *Drakvinter*, 2000, s. 169.

152 Holm, 2000, s. 174.

definiera sig. När hans mamma talar om en homosexuell bekant kommer detta upp till ytan:

Tror hon verkligen att det är så, att han... Han har ju funderat på det själv hur många gånger som helst, men han vet inte. Ett tag trodde han att att det där med sminket och kläderna var ett bevis för att han faktiskt var bög, men han tänker ju mest på tjejer. Det skulle vara skönt att kunna säga, i alla fall inför sig själv, att jag är... Men han har aldrig lyckats hitta det rätta ordet att fylla luckan med¹⁵³

Liksom flera av de homosexuella karaktärerna genom historien har haft svårt att finna ord för sina känslor och sitt begär uppstår samma problematik här för Joakim. Intressant i detta resonemang är att Joakim själv förutsätter att hans behov av att klä sig i kvinnokläder automatiskt borde göra att hans begär riktas till män. Joakims performativa uttryck borde enligt denna tankegång styra hans begär, vilket ligger i linje med den heterosexuella matrisen som förutsätter denna binära uppdelning, även om Joakims kroppsliga kön i sig blir till en utmaning. Här framförs tanken om att genusuttryck och begär skulle vara kopplade till varandra, något som dock utmanas av att Joakim främst tänker på tjejer även när han själv gestaltar sig som kvinnlig. Bergdahl lyfter fram, som jag tidigare visat, att lesbiska karaktärer haft svårighet med definitioner kring deras begär, eller att detta osynliggjorts på grund av att inga begrepp använts.¹⁵⁴ Detta är samma tomhet som Joakim stöter på. Han vet helt enkelt inget om sitt eget behov då han inte tycks finna något som passar in på honom. En annan sak som blir tydlig här blir vikten av definitioner och Joakims önskan av att veta. Det skulle inte fungera för honom att ha ett glidande begär för både flickor och pojkar, utan han måste känna mer begär för det ena eller andra könet. Här osynliggörs bisexualitet då det inte ens berörs som en möjlighet.

Joakim är rädd att hans hemlighet ska komma ut och han gör allt för att dölja detta för klasskamraterna vilket skapar ett utanförskap. När Joakim träffar Hanne, som också hon bär på en hemlighet, sina känslor för bästa vännen Sabina, känner han äntligen att han kan öppna sig. Hanne menar att hon aldrig sett sig själv som annorlunda men här finns det dock en paradox i att hon försöker bli kär i Joakim för att dölja känslorna. Detta handlar om det som präglat en stor del av uppsatsen; öppenhet och doldhet. Hanne ser inte sitt begär som konstigt och därför inte sig själv som annorlunda men har ändå en önskan om att passa in i normen och försöker därför anpassa sitt begär. Hon väljer också att dölja sitt begär för Sabine och därmed sitt lesbiska begär. Här blir Wickens resonemang kring att det inte är själva begäret utan homofobin som ses som problematisk i senare ungdomslitteratur aktuell än en gång.

Joakim blir av en slump fångad på bild av en tidning när han är klädd som kvinna, vilket tvingar

153 Ingrid Sandhagen, *Den jag är*; 2001, s. 69.

154 Bergdahl, s. 261.

fram en form av komma ut-process. Han möts av starkt motstånd från omgivning, till exempel fadern som menar att han kan acceptera homosexualitet men inte att hans son klär sig som ett ”fnask”.¹⁵⁵ Joakims bästa vän undrar varför Joakim klätt ut sig på bilden i tidningen och Joakim förklarar att han inte var utklädd:

- Menar du att du är transvestit eller vad det heter? Fy fan!
- Vad är det som är så farligt med det då?
- Du är ju inte klok!
- Nähä?
- Äh, skit samma. Du får väl göra som du vill, bara du inte håller på när jag är med. Det känns som att det inte är någon idé att fortsätta prata om det. Han har ingen lust heller för den delen. Bruno kommer inte att fatta. Men det spelar egentligen ingen roll, inte just nu i alla fall. Han har berättat och det räcker.¹⁵⁶

Tystnaden som tidigare omgärdat Joakims behov av att performativt gestalta sig som både kvinnlig och manlig bryts här. Dock upprättas en annan typ av tystnad som ett slags ultimatum från kompisen, att de ska fortsätta som vanligt och att Joakims identitet är accepterad så länge kompisen slipper exponeras för den. Dock sker tystnaden också delvis på Joakims villkor då han känner att själva erkännandet räcker för tillfället. Joakim har själv accepterat den han är när tystnaden bryts och menar: ”Jag är den jag är. Take it or leave it”.¹⁵⁷ Denna roman slutar i öppenhet och ett accepterande av den egna identiteten.

I det som jag valt att kalla en brytpunkt för svensk ungdomslitteratur med HBT-tematik finns det utmaningar mot den heterosexuella normen i att fler av karaktärerna inte ser sig själva som fel, utan samhällets struktur gällande sexualitet och genus som den begränsande faktorn. Dock är det ingen särutveckling utan dessa tendenser har funnits även tidigare men är nu mer synlig. Transtematiken har fått större utrymme även om den hos Sandhagen problematiseras mer än hos Holm, där den fortfarande befinner sig i en form av outtalat gränsland. Under denna period blir det än en gång tydligt hur definitioner och begrepp begränsar och motar in karaktärerna i snäva fåror. Öppenhet och doldhet präglar också litteraturen och komma ut-processen både för karaktären och för omgivningen upptar många sidor i romanerna. Enligt Norrhem, Rydström och Winkvist börjar bisexualitet och transpersoner bli allt mer synliga då queer-rörelsen växt sig starkare.¹⁵⁸ Transpersoner har fått större utrymme i ungdomslitteraturen men när det gäller bisexualitet finns detta inte med utan det är homosexualitet och heterosexualitet som framställs som de enda sexuella identiteterna.

155 Sandhagen, 2001, s. 135.

156 Sandhagen, 2001, s.142.

157 Sandhagen, 2001, s. 138.

158 Norrhem, Rydström, Winkvist, s. 134, 148-149.

Avslutande diskussion och slutsatser – En snårig väg fram

Utvecklingen av den svenska HBT-ungdomsromanen har inte varit spikrak. Från Maria i *Sju flickor* från 1915 som står upp för sina känslor för Dina men som aldrig sätter ord på sin kärlek är vägen fram till 2000-talet lång och relativt tunnsådd med denna typ av litteratur. Under 1950- samt 1960-talet återfinns några flickböcker där ett lesbiskt begär finns mer eller mindre under ytan och som aldrig blir explicit. Under 1970-talet publiceras en rad romaner inom denna genre, främst med en homosexuell manlig karaktär. Dessa framställs främst som olyckliga och ensamma på grund av det utanförskap som det samkönade begäret skapar. I *Tovan*, den enda lesbiska roman under detta årtionde, blir den lesbiska kärleken för första gången fysisk men kortvarig och slutar med ett förmodat inordnande i normen för den lesbiska karaktären. Under 1980-talet blir transtematiken allt synligare med romanerna *Janne, min vän* och *Draksommar*. Den lesbiska litteraturen som här representeras av *Juliane och jag* präglas av outtalade känslor som finns under ytan medan den manliga homosexuella kärleken blir allt mer explicit i *Tårar för Alexander*. HBT-litteraturen visar under detta årtionde en tydlig nedgång vilket jag kopplar till den stigmatisering och den negativa publicitet som aids innebär för homosexuella män under perioden. Under 1990-talet är de lesbiska flickorna påtagligt frånvarande då endast Kolterjahns *I väntan på liv* har en lesbisk karaktär medan manlig homosexualitet framträder i fem romaner. Romanerna präglas fortfarande här av en stark oro hos karaktärerna för att inte passa in men det syns också en förändring i att mer positiva skildringar börjar att dyka upp. *Dröm att leva* måste ses som den första lyckliga skildringen av en homosexuell karaktär och den enda under min undersökningsperiod. Här finns inga tankar kring normalitet eller rädsla för omvärldens reaktioner under det är kärleken till Theo som är i fokus.

Under 2000-talets första år urskiljs ingen större förändring mot romanerna under 1990-talet utan dessa tycks stå och stampa på samma punkt där omgivningen med sina heteronormativa krav till största del är hindrande, även om karaktärerna i någon högre grad vågar stå upp för sig själva och utmana dessa förväntningar. Transtematiken blir allt mer uttalad under denna period medan bisexualitet fortfarande inte finns med som en sexuell identitet.

Corrine M. Wickens diskuterar i sin studie av normavvikande ungdomslitteratur om hur det historiskt sett varit så att homosexualitet utmålats som ett problem men att det skett en förändring och att homofobi istället framhålls som problemet i de senare romanerna.¹⁵⁹ Under de senare decennierna görs detta också gällande i den svenska ungdomsromanen då till exempel Joakim i *Den jag är* menar att omgivningen får acceptera vem han är och att han annars inte bryr sig. Även i *Sandor slash Ida* blir kritiken mot den snäva heteronormen påtaglig då balettdansaren Sandor som

159 Wickens Corrine M, "Codes, Silence, and Homophobia: Challenging Normative Assumptions About Gender and Sexuality in Contemporary LGBTQ Young Adult Literature" i *Children's Literature in Education*, 2011, s. 153.

inte lever enligt normen antas vara homosexuell och macho-killen Valle istället visar sig vara det. Normerna utmanas här genom att homofoba fördomar om homosexuella som avvikande utmanas.

Homosexualitet har blivit allt synligare och fått en mer positiv framställning i ungdomsboken trots att det ännu i början av 2000-talet endast återfinns en enda helt igenom lycklig homosexuell karaktär med ett oproblematiskt relation till omgivningen, Mikael i *Dröm att leva*. Även trans har, i linje med Norrhem, Rydberg och Winkvists resonemang kring queer och allt mer öppenhet i samhället, också blivit synligare i ungdomsromanen. Dock återfinns inga karaktärer som definierar sig som bisexuella även om ett bisexuellt begär antyds i *Den jag är från* 2001, *Kattskorpor* från 1994 och i Holms trilogi från 1970-talet. Bisexualitet blir närmst till en icke-sexualitet då endast heterosexualitet och homosexualitet framställs som sexuella identitet.

Trots att det dyker upp allt fler positiva karaktärer som vågar stå emot omgivningens normer och krav på normalitet är bilden av den homosexuella karaktären i den svenska ungdomsromanen under hela perioden främst en ungdom som är ensam och utstött/eller med en stark känsla av utanförskap. Även då det gäller trans-karaktärerna görs utanförskapet gällande. Främst är det känslan av att inte kunna bli förstådd och att ensam brottas med hemligheten om att vara normavvikande som präglar karaktärerna eller att starkt motarbetas av omgivningen. Även karaktärer som ingår i en tvåsam relation känner sig ofta ensamma då de inte ingår i ett större sammanhang utan ständigt omgärdas av heterosexuella människor som upprätthåller normen. Först i slutet av 1990-talet och början av 2000-talet börjar karaktärerna söka sig till större sammanhang utanför den tvåsamma kärleksrelationen så som RFSL-ungdom. Precis som Magnusson och även andra forskare påvisar finns det en utveckling mot att den heteronormativa strukturen lyfts fram som problematisk snarare än den sexuella identiteten.¹⁶⁰ Denna utveckling syns även i mitt material men det är inte en helt igenom enkel utveckling utan det finns en glidning i synen på struktur och identitet som ibland kan vara svår att avgränsa då karaktärerna själva ofta ser sig själva som fel, om än i relation till strukturen.

En positiv utveckling av HBT-romaner för unga är främst påtaglig då det gäller manlig homosexualitet som går från att karakteriseras av olyckliga och utstötta karaktärer till en mer positiv bild. Den första lesbiska romanen kommer cirka 60 år innan den första med en manlig homosexuell karaktär. Trots detta går utvecklingen långsammare framåt för denna och det finns långt ifrån lika många explicita romaner med en kvinnlig homosexuell karaktär som en manlig. Inom den lesbiska ungdomskulturen kan en backlash urskiljas från Maria i *Sju flickor* som anser att det är den heterosexuella strukturen som är felaktig och inte hennes eget begär medan Martha i *I väntan på liv* mer än åttio år senare starkt tvivlar på sig själv och känner sig fel och onormal. Bergdahl beskriver

160 Magnusson, s. 72.

den lesbiska ungdomslitteratur som publiceras i Sverige under 2000-talet som en ”våg”, under min undersökningsperiod som föregår denna period är det snarare så att den lesbiska ungdomslitteraturen blir till en krusning på ytan, då lesbisk tematik är påtagligt mindre framträdande än manlig homosexualitet.

Ungdomslitteratur med HBT-tematik präglas av ett starkt förhållande till heteronormativitet i form av inordningar, anpassningar och utmaningar mot denna. Trites framhåller att det verkar omöjligt för homosexuella karaktärer i ungdomslitteratur att komma undan hegemonin som den heterosexistiska kulturen utgör.¹⁶¹ Detta blir påtagligt då normen genomgående genomsyrar romanerna och ett ständigt förhållningssätt till normen påtvingas karaktärerna.

Inordning i och anpassning till normen genom att karaktären med ett homosexuellt begär försöker påtvinga sig ett heterosexuellt begär eller in i en heterosexuell relation återfinns sedan 1960-talet med Anna i *Jag väntar på Fransiska* till Mikael i *En av dem* och Hanne i *Den jag är från* tidigt 2000-tal. Försöken att passera som heterosexuella och att ha fungerande heterosexuella kärleksrelationer misslyckas genomgående vilket förstärker karaktärernas känsla av utanförskap och avvikelser. Anpassning och inordning är två begrepp som är aktuella här då karaktärerna ständigt förhåller sig till heteronormativitet, performativitet och den heterosexuella matrisen. Denna tvingande struktur sätter upp tydliga gränser för normalitet och karaktärer från alla de undersökta tidsperioderna förhåller sig ständigt till denna norm. Detta gör att en känsla avvikande och en rädsla för att bli upptäckt som ”onormal” hela tiden finns närvarande vilket förstärker utanförskapet. Rosenbergs resonemang kring att heterosexualiteten kräver homosexualiteten som sin negativa motpol för att upprätthållas som naturlig vilket gång på gång reproduceras i romanerna. Men då karaktärerna inte klarar av att dölja sitt samkönade begär och sina känslor finns det ständiga utmaningar samt också en del queera läckage som under 1950- samt 1960-talen. Det finns också de karaktärer som genom sitt genusuttryck bryter matrisen genom att karaktären inte är tillfreds med sin könsliga kroppstillhörighet som Bim i *Draksommar* samt *Drakvinter*. Eller då matrisen utmanas genom att Joakim i *Den jag är* utmanar såväl heteronormen som genusnormen genom att anamma två olika genusuttryck. Genom att vägra att utföra performativa handlingar som de förväntas utmanas heteronormativiteten då genus och kön inte samverkar utan blir obegripligt inom den heterosexuella matrisen.

Utmaningarna ligger också i de karaktärer som till slut vågar visa sin kärlek öppet och vågar stå upp för den i en kultur som ständigt begränsas av förväntningarna på att alla är heterosexuella. Rosenberg diskuterar begreppet kulturell dominans och menar att detta innebär att de förtryckta

161 Trites, s. 109.

gruppernas upplevelser inte tillåts att påverka den dominerande kulturen.¹⁶² Detta blir tydligt i HBT-ungdomsromanerna då de normutmanande karaktärerna oftast förpassas till ett sammanhang eller endast en tvåsamhet som inte kan förstås eller accepteras inom den heterosexuella kulturen och som därför osynliggörs.

I Bengt Martins roman *Bengt och kärleken* från 1978 tänker Bengt på den kväll då han vågar berätta för Måns att han älskar honom som tiden för då de äntligen vågat öppna alla låsta dörrar.¹⁶³ Denna metafor är passande också för hur litteraturhistorien ser ut gällande ungdomslitteratur med HBT-tema. Sakta har den dörr som varit låst öppnats och HBT-karaktärer har blivit allt mer synliga. Dörrarna står således än så länge bara på glänt för HBT-karaktärerna i den svenska ungdomsboken vid 2000-talets första år. Genom en kompletterande forskning där också det senaste decenniets ungdomsromaner med HBT-tema samt queera tematik skulle inkluderas skulle ge en mer heltäckande bild och förhoppningsvis en bild av en mer positiv utveckling än den som jag tecknat här. Men det får vidare forskning utvisa.

Käll- och litteraturförteckning

Primärlitteratur

Anckarsvärd Karin, *Varför just krabat?* 1958.

Anckarsvärd Karin, *Jag väntar på Fransiska*, 1962.

Bredow von Katarina, *Kattskorpor*, 1994.

Brenning Ursula, *Tilanders Igge*, 1955.

Collarp Björn, *Tårar för Alexander*, 1985.

Edelefelt Inger, *Duktig pojke!* 1977.

Edelfeldt Inger, *Juliane och jag*, 1982

Holm Elvira Birgitta, *Ensam*, 1976.

Holm Elvira Birgitta, *Karl Ludvig*, 1976.

Holm Elvira Birgitta, *Tillsammans*, 1978.

Holm Elvira Birgitta, *Draksommar*, 1988.

Holm Elvira Birgitta, *Drakvinter*, 2000.

Kadefors Sara, *Sandor slash Ida*, 2001.

¹⁶² Rosenberg, s. 125.

¹⁶³ Martin, 1978, s. 95.

Karlsson Ylva, *Dit man längtar*, 2000.
Kolterjahn Marika, *I väntan på liv*, 1999.
Lindqvist Håkan, *Min bror och hans bror*, 1993.
Lindqvist Håkan, *Dröm att leva*, 1996.
Martin Bengt, *Pojkar ska inte gråta*, 1977.
Martin Bengt, *Bengt och kärleken*, 1978.
Martin Bengt, *Ljuva femtiotal*, 1979.
Nyblom Helena, *Sju flickor*, 1915 (1884).
Olsson Hans, *Spelar roll*, 1993.
Olsson Hans, *Smitvarning*, 1999.
Pohl Peter, *Janne min vän*, 1985.
Sandhagen Inger, *En av dem*, 2000.
Sandhagen Inger, *Den jag är*, 2001.
Wallin Marie-Louise, *Tovan*, 1974.

Sekundärlitteratur

Andersson Maria, ”Att finna sin plats – Kvinnlighet och samkönat begär i Helena Nybloms *Sju flickor*” i *I litteraturens underland: festskrift till Boel Westin*, red: Maria Andersson, Elina Druker & Kristin Hallberg, Stockholm 2011.
Ambjörnsson Fanny, *Vad är queer?* Stockholm, 2006.
Bergdahl Liv Saga, *Kärleken utan namn. Identitet och (o)synlighet i svenska lesbiska romaner*, Umeå 2010.
Cart Michael Cart och Christine A. Jenkins, *The Heart Has Its Reasons. Young Adult Literature with Gay/Lesbian/Queer Content, 1969-2004* och Christine A. Jenkins gör i sin studie *The Heart Has Its Reasons. Young Adult Literature with Gay/Lesbian/Queer Content, 1969-2004*, Oxford, 2006.
Fjelkestam Kristina, *Ungkarlsflickor, kamrathustrur och manhaftiga lesbianer. Modernitetens litterära gestalter i mellankrigstidens Sverige*, Stockholm 2002.
Flanagan Victoria, ”Funny boys Make Strange Men: Male-to-Female Cross-Dressing in Childrens Literature” i *Seriously Playful. Genre, Performance and text*, Sharyn Pearce och Kerry Mallan (red.) Brisbane, 2004.
Franck Mia, *Frigjord oskuld om heterosexuellt mognadsimperativ i svensk ungdomsroman*, Åbo, 2009.
Jonsson Bibi, ”finns det lesbiska flickor i flickboken och vad har de i så fall för sig?” i

Barnlitteraturens värden och värderingar, red: Paul Tenngart och Sara Kärrholm, Lund 2012.

Hallgren Hanna, *När lesbiska blev kvinnor*, Göteborg 2008.

Magnusson Jan, ”Från tragiskt öde till fritt vald livsstil – Bögar och lesbiska i det sena nittonhundrataletssvenska litteratur” i *Homo i folkhemmet*, red: Martin Andreasson, Göteborg 2000.

Norrhem Svante, Jens Rydström och Hanna Winkvist, *Undantagsmänniskor. En svensk HBT-historia*, Stockholm 2008.

Parikas Dodo, *HBT speglar i litteraturen*, Lund 2009.

Rosenberg Tiina, *Queerfeministisk agenda*, Stockholm 2002.

Seelinger Trites Roberta, *Disturbing the universe. Power and Representation in Adolescent Literature*. Iowa City 2000.

Svensson Sonja, ”Tankar kring några tendenser i 90-talets ungdomsbok” i *Abrakadabra*, 1995:5.

Theander Birgitta, *Älskad och förnekad. Flickboken i Sverige 1945-65*, Lund 2006.

Younger Beth, *Learning Curves. Body Image and Female Sexuality in Young Adult literature*, 2009.

Wickens Corrine M, ”Codes, Silence, and Homophobia: Challenging Normative Assumptions About Gender and Sexuality in Contemporary LGBTQ Young Adult Literature” i *Children’s Literature in Education*, 2011.

Österlund Maria, *Förklädda flickor. Könsoverskridning i 1980-talets svenska ungdomsroman*, Åbo 2005.

Ej tryckta källor

RFSL ungdom, ”Vad är trans?” http://transformering.se/vad_%C3%A4r_trans, 2013-05-10 (utskrift finns i uppsatsförfattarens ägo).

Lista över HBTQ-böcker, Bloggen ”Tekoppens tankar”, <http://tekoppenstankar.wordpress.com/hbtq-bocker/>, 2013-04-23, (utskrift finns i uppsatsförfattarens ägo).

Lista över gayromaner, Hvitfeldska bibliotekets hemsida, <http://www.hvitfeldtskasbibliotek.se/gayromaner.htm>, 2013-05-11, (utskrift finns i uppsatsförfattarens ägo).

